Mästocka kyrkogård

Kulturhistorisk dokumentation

Britt-Marie Lennartsson

BEVARANDEPLAN

Mästocka kyrkogård, Veinge socken, Laholms kommun

2014:27

KULTURMILJÖ HALLAND

Omslagsbild: Britt-Marie Lennartsson, framsidan K 2014-77-3669,
baksidan K 2014-77-60
Foton: Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland
Text: Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland
Diarienummer: 2012-399

ÄLVSÅKER
SLÄP
TÖLÖ
KUNGSBACKA
VALLDA
FJÄRÅS
HÄNHALS
FÖRLANDA
ONSALA
GÄLLINGE
ÖLMEVALLA
IDALA
LANDA
FRILLESÅS
STRÅVALLA
VEDDIGE
KUNGSÄTER
GUNNARSJÖ
VÄRÖ
KARL-GUSTAV
SÄLLSTORP
GRIMMARED
ÄLVSERED
ÄS
STAMNARED
NÖSS-
LINGE
KÄLLSJÖ
FAGERED
TORPA
SKÄLLINGE
ULLARED
LINDBERG
VALINGE
ROLFSTORP
GÖDE-
STAD
SVARTRÅ
GÄLLARED
GUNNARP
VÄRBERG
HUNNE-
STAD
GRIMETON
TRÄSLÖV
SPANNARP
DAGSÅS
OKOME
KROGSERED
KÖINGE
LÅNGARYD
JÄLLUNTOFTA
TVÅÅKER
SIBBARP
ASKOME
KINNARED
LJUNGBY
DRÄNGSERED
MORUP
ALFS-
HÖG
VESSIGE
FÄRGARYD
ÅBILD
SÖDRA UNNARYD
STAFSINGE
VINBERG
TORUP
ÅRSTAD
FALKENBERG
ASIGE
FEMSJÖ
SKREA
SLÖINGE
SLÄTTÅKRA
EFTRA
GETINGE
RÄVINGE
STENINGE
KVIBILLE
ENSLÖV
BREARED
HARPLINGE
HOLM
ÖVRABY
VAPNÖ
SÖNDRUM
SNÖSTORP
HALMSTAD
TÖNNERSJÖ
TRÖNNINGE
VEINGE
ELDSBERGA
TJÄRBY
KNÄRED
LAHOLM LFS
LAHOLM
YSBY
SKUMMESLÖV
RÄNNESLÖV
HISHULT
HASSLÖV
VÄXTORP

Mästockakyrkogård

Kulturhistorisk dokumentation och bevarandeplan

Britt-Marie Lennartsson
KULTURMILJÖ HALLAND

Innehåll

Inledning 6
Metod 6
Inventeringen 6
Kulturhistoriskt värde 7
Återanvändning 8
Fotografering 8
Källor och litteratur 8

Allmän kyrkogårdshistorik 10
De första kyrkogårdarna 10
Skillnad mellan landskapets norra och södra delar 10
Gravarnas placering på de medeltida kyrkogårdarna 11
Vegetationens renande betydelse 11
Förnyelse av kyrkogårdarna i slutet av 1800-talet 11
1900-talet – mot en förenkling 12
Trender i det sena 1900-talet 12

Gravvårdarnas utveckling 13
De äldsta gravvårdarna 13
1800-talet 13
Tidigt 1900-tal 14
1920-talet – protester mot förflackning 15
Modernismen på kyrkogården 15
Trender i dagens gravvårdsutveckling 15

Historik 16
Trakten kring kyrkogården 16
Mästocka kyrkogård 17
Mästocka kapell 18
Planer på utvidgning 18
Utvdigning 1962 20
Ordningsstadga för kyrkogårdarna 20
1980-talet - mer grönska och minneslund 21
Arkeologi 21

Beskrivning av dagens kyrkogård 22
Placering och omgivningar 22
Omgärdning och entréer 22
Planform och gångvägssystem 24
Vegetation 25
Byggnader 26
Övrigt 27
Gravkvarterens karaktär 28
Gravvårdar på Mästocka kyrkogård 31
Sammanfattande karaktäristik 35

Kulturhistorisk bedömning och bevarandeförslag 36
Lagstiftning 36
Bevarandeförslag 37
Värderade gravvårdar 37
Generella riktlinjer för Mästocka kyrkogård 38
Generella riktlinjer för gravvårdarna 41
Riktlinjer för kvarteren 42
Vård och underhåll av gravstenar 43

Källor 44

Foton 45

Fotnoter 45

Bilagor
1. Inventeringsblanketter
   a. kyrkogården
   b. kvarter
   c. gravvårdar
2. Klassificering av inventerade gravvårdar på Mästocka kyrkogård, gravkarta
3. Klassificering av inventerade gravvårdar på Mästocka kyrkogård, tabell

Inledning

Kyrkogårdar och begravningsplatser kan ge en rik information om hur vårt samhälle sett ut i förfluten tid. Kyrkomiljön är ofta bygdens äldsta kulturmiljö. Den representerar ett religiöst och kulturellt arv men har även en stor miljöskapande betydelse för den omgivande bygden.

Kulturmiljölagen påbjuder att kyrkogårdar skall bevaras och vårdas så att deras kulturhistoriska värde inte förvanskas eller förändras. Regelsystemet lägger idag ett stort ansvar hos förvaltarna för att detta skall efterlevas. En inventering och dokumentation av kyrkogården ger möjlighet till kunskap och inblick i kyrkogårdsmiljön, dess historia och värden. Inventeringen kan verka som underlag för pastoratets eget arbete samt vara till hjälp i kontakten med allmänhet och myndigheter. Rapportens syfte är att precisera kulturhistoriska värden och utarbeta bevarandeförslag för Mästocka kyrkogård och därmed verka som vägledning för framtida skötsel och planering av kyrkogården.

Inventeringen och rapporten är utförd av Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer på uppdrag av Höks pastorat. Fältarbetet och arbetet med analys och rapport utfördes under 2014-2015 av bebyggelseantikvarie Britt-Marie Lennartsson. Samråd har hållits med Göteborgs stift, Länsstyrelsen i Hallands län samt Höks pastorat.

Metod

Sedan början av 1990-talet har en kulturhistorisk inventering genomförts av Göteborgs - enligt kulturmiljölagen skyddade - kyrkogårdar, initierad av Göteborgs kyrkogårdsförvaltning i samarbete med Göteborgs stadsmuseum. Metoder, inventeringsblanketter samt diskussioner kring bevarandefrågor och åtgärdsförslag som togs fram i Göteborg har verkat som ett viktigt underlag för Kulturmiljö Halland där vi har utarbetat en metod för Halland. Även *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, utgiven av CGK, Centrala Gravvårdskommittén 2007, har varit grundläggande. Tidigare kyrkogårdsinventeringar från Kulturmiljö Halland har varit underlag för fältarbetet och rapporten om Mästocka kyrkogård.

Inventeringen

Inventeringen och medföljande dokumentation är viktiga delar i arbetet med att få kunskap om kyrkogården och därmed möjligheten att bilda en uppfattning om dess karaktär. Med ledning av inventeringen görs en samlad bedömning av det kulturhistoriska värdet hos kyrkogården som helhet och av dess olika delar i bevarandeplanen.

Inventeringen har bedrivits på tre nivåer, se inventeringsblanketter i bilaga 1. Kyrkogården som helhet har inventerats genom en blankett som beskriver anläggningsår, utvidgningar och andra förändringar samt byggnader, gångsystem, vegetation och gravkvarter. De olika beståndsdelarna beskrivs i text på inventeringsblanketter samt i bild genom fotografering. Därefter har de olika kvarteren inventerats och slutligen har en *selektiv inventering* av enskilda gravvårdar bedrivits. I bilaga 2 har gravarna klassificerats i klass 1/mycket värdefull och klass 2/värdefull och angivits med olika färger.

Kvartersinventeringen syftar till att ge en översiktlig beskrivning av samtliga delar av kyrkogården. Varje kvarter har inventerats och beskrivits på en förtryckt blankett. Genom kvartersinventeringen skall ett mycket stort antal gravar av varierad ålder och karaktär kunna fångas in. Kyrkogården är indelad i två delar; en äldre del runt kyrkan och en yngre utvidgning från ca 1970.

Vid denna inventering har följande egenskaper tagits med vid beskrivningen: kyrkogårdens plats i landskapet, närmaste omgivningen, omgärdning, ingångar, vegetation, planform, gångsystem, nutida prägel, gravvårdstyper, material, byggnader och eventuella fornlämningar.

Vid beskrivning av omgärdning och gångsystem samlas information om kvarterets gränser och inre struktur. Beskrivningen om vegetation ger information om vilka träd och busksorter som förekommer. Genom att beskriva de gravvårdstyper som förekommer inom kvarteret kan det sättas in i ett tidsmässigt sammanhang. Gravvårdarnas ålder och arkitektoniska utformning ger kunskap om hur kvarteret anlagts och förnyats. Sist görs en helhetsbedömning av kvarterets kulturhistoriska värde för att sätta kvarteret i relation till andra gravkvarter.

Den selektiva inventeringen är en fördjupning av kvartersinventeringen. Samtliga inventerade vårdar har förts in i en tabell där typ av vård, klassificering och motiv till bevarande samt fotonummer angivits, se bilaga 3. Alla gravvårdar i klass 1/mycket värdefulla har dokumenterats med inventeringsblanketter och foton. Dessa beskrivs genom tillkomstår, känt eller uppskattat, material,

utformning och eventuella skador på en förtryckt blankett, som kompletteras med foto. Även vissa gravvårdar i klass 2/värdefulla av särskilt intresse har dokumenterats med inventeringsblanketter och foton. Alla klassificerade vårdar har förts in i en tabell, se bilaga 3, med mer kortfattad beskrivning, värdering och motivering till värdet. Alla klassificerade vårdar har fotograferats.

Syftet med gravvårdsinventeringen är dels att ge ökad kunskap om intressanta vårdar, dels att öka förståelsen och kunskapen om olika exempel på vanliga och ovanliga gravvårdar som finns representerade på kyrkogården. Urvalet av gravvårdar i den selektiva inventeringen har gjorts med utgångspunkt i den klassificering som Centrala Gravvårdskommittén, CGK, presenterat i skriften *Gravvårdar – Allmänna råd för bevarande och återanvändning*, 1998 samt *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, 2007.*

Klass 1/Mycket värdefull utgörs av gravvårdar med stort kulturhistoriskt värde som verkligen skall bevaras när gravrätten upphör. De får inte återanvändas och bör bevaras på ursprunglig plats i ursprungligt skick. Generellt i Sverige kommer i huvudsak gravvårdar fram till 1800-talets mitt ifråga för denna klass. För Mästocka kyrkogård som anlades 1878 bedöms vårdar från tillkomsttiden fram till ca 1900 vara värdefulla. Senare tillkomna vårdar kan ev. komma ifråga om de representerar en person av historisk betydelse, ett sällsynt eller historiskt yrke, skildrar en händelse eller sentens eller är tillverkat i ett unikt material.

Det kan finnas en möjlighet att söka kyrkoantikvarisk ersättning för mycket värdefulla (klass 1)gravanordningar, där gravrätten återgått till församlingen och gravanordningen tillfallit upplåtaren, kan räknas som fasta anordningar på begravningsplats. För att ersättning ska kunna beviljas till vård av sådana gravanordningar ska de föras upp på en särskild förteckning ”kulturhistoriskt mycket värdefulla gravanordningar”. Förteckningen ska fastställas av kyrkorådet i samråd med länsstyrelsen. Församlingen ansvarar för att de gravanordningar som förts upp på förteckningen vårdas och bevaras. (*Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning, version 1.1, Svenska kyrkan*)

Klass 2/Värdefulla utgörs av gravvårdar med kulturhistoriskt värde som är värda att bevara med hänsyn till kulturmiljön på hela begravningsplatsen eller är betydelsefulla för ett kvarter, en speciell tidsepok. Denna klass berör främst vårdar från senare delen av 1800-talet fram till mitten av 1950-talet. De är konsthistoriskt eller stilhistoriskt värdefulla, tidstypiska, hantverksmässigt eller tekniskt värdefulla. Dessa vårdar kan återanvändas, utan eller med försiktig omarbetning. De bör bevaras på ursprunglig plats eftersom de är värdefulla genom sin befintliga placering.

Övriga utgörs av övriga gravvårdar utan något högre kulturhistoriskt värde. I denna klass ingår ofta vårdar från de senaste 40 åren, då det är svårt att anlägga ett kulturhistoriskt perspektiv på dessa. De är ännu rikt representerade och har ofta gravrättsinnehavare. Dessa vårdar kan återupplåtas och kan i vissa fall tas bort eller flyttas.

Kulturhistoriskt värde

Kännetecknande för värdefulla gravvårdar är att:

- De har stor betydelse för helhetsmiljön
- De är tillverkade av material och med utformning som kan omarbetas utan att deras kulturhistoriska kvalitet minskas eller förvanskas
- De är konsthistoriskt eller stilhistoriskt värdefulla
- De är tidstypiska i dekorutförandet
- De är hantverksmässigt eller tekniskt värdefulla

Det kan vara svårt att bedöma i vilken grad objekt från vår egen tid uppbär ett kulturhistoriskt värde. Ingen enskild gravvård framställd efter 1950 har i denna dokumentation betecknats som kulturhistoriskt värdefull. Dessa är ännu rikt representerade på kyrkogården och det krävs oftast en tidsperiod på mellan 30 och 50 år för att kunna anlägga ett kulturhistoriskt perspektiv på objektet. Däremot har kvarter som härrör från senare tid bedömts uppbära ett kulturhistoriskt värde som helhet. Kriterier för kulturhistoriskt värde som använts har främst hämtats från CGK:s *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravvårdar*, 2007 och utgörs av:

1. Alla gravvårdar tillkomna före mitten av 1800-taleteftersom de är hantverksprodukter från tiden före den industriella revolutionen (för Mästocka 1900)
2. Gravanordningar från mitten av 1800-talet till funktionalismens genombrott ca 1930 bör ägnad särskild uppmärksamhet, eftersom det

även under denna tid finns en hantverksliknande tradition.

3. Gravvårdar som är unika.
4. Gravvårdar som ärrepresentativa för sin tid (fram till 1940-talet), helst i gruppsamverkan
5. Gravvårdar som ingår i arkitektoniskt uppbyggd kyrkogårdsdel
6. Alla kors, kedjor och staket av gjutjärn då de är en försvinnande liten rest av unik konstruktionsperiod inom byggnadssektorn.
7. Gravvårdar utförda i lokalt material, tillverkningssätt eller som på annat sätt är unika för bygden t ex visar ålderdomliga yrken, utgör unika konstverk, speglar olika samhällsklasser, har unika och rika inskrifter eller har ett speciellt yrkesskickligt utförandegravplatser med unikt utförande eller skötselstandard t ex ovanliga gravramar, buxbomshäckar.
8. Alla kvarvarande stenramar bör bevaras. Återlämnade stenramar kan återanvändas.

Återanvändning

Varje gravvård bär på sin egen historia knuten till en tidsepok, till tidens stilideal, materialtillgång, bygdens näringar och till de personer över vilka vården är rest. På många håll i landet är det tradition att återanvända stenar, medan det på andra platser är helt främmande. För att bevara de kulturhistoriska värdena men ändå tillåta förändring och utveckling av kyrkogårdarna inom dess nuvarande gränser kan det vara en framkomlig metod att återanvända befintliga gravvårdar. När gravrättstiden gått ut och efterlevande saknas kan det bli kostsamt och tidskrävande för kyrkogårdsförvaltningen att fortsätta bedriva skötsel av vårdarna. Vid sådana tillfällen kan det vara lämpligt att återupplåta gravplatsen och gravvård till en ny gravrättsinnehavare. Återanvändning är även förenligt med kretsloppstänkandet och sparandet av jordens naturresurser för att skapa en hållbar utveckling av vår miljö.

Det är viktigt att omarbetning sker på ett för gravvården tidstypiskt sätt i fråga om bearbetning, utformning och utförande i övrigt. Den befintliga texten kan täckas över med en metallplatta med nya inskriptioner. I vissa fall kan det vara lämpligt att vända på vården och omarbeta baksidan till en ny framsida. Det är främst gravvårdar tillverkade av kristallina bergarter som granit, diabas, gnejs, labrador, porfyr och kvartsiter som är möjliga att omarbeta. Sedimentära bergarter som sandsten, kalksten, skiffer och marmor är olämpliga material att omarbeta och metoder för att omarbeta gjutjärn saknas. För att nå ett fullvärdigt resultat vid omarbetning krävs en högre grad av hantverksskicklighet och stenkunskap än vid nytillverkning.[1]

Fotografering

Fotograferingen har använts i dokumenterande och upplevelsemässigt syfte. Kyrkogården har som helhet dokumenterats i översiktsbilder av gångstråk, vegetation och karaktär med mera samt genom detaljfotografering av bland annat omgärdning, entréer och byggnader. Varje enskilt gravkvarter har fotograferats översiktligt i anslutning till kvartersinventeringen för att gestalta kvarterets karaktärsdrag. Varje selektiv gravinventeringsblankett har kompletterats med ett eller flera fotografier.

Fotograferingen har skett digitalt och fotomaterialet är arkiverat hos Kulturmiljö Halland på Bastionsgatan 3, Halmstad.

Källor och litteratur

Kring kyrkogårdar i allmänhet finns inte mycket undersökt eller beskrivet. Tidigare riktades intresset i första hand mot kyrkobyggnaden och dess historia och först i andra hand mot gravmonumenten. 1919 utkom *Kyrkogårdskonst* av kulturhistorikerna Ambrosiani och Wadsjö som vetenskapligt och metodiskt belyste kyrkogårdens kulturella arv. Wadsjö deltog även i en modernisering och planering av Mästocka kyrkogård, se avsnitt om historik. På senare år har det riktats ett större intresse mot våra kyrkogårdar och det finns idag flera exempel på kyrkogårdslitteratur. För kunskapen om kyrkogårdarnas allmänna historiska utveckling finns bl a artiklar i tidskriften *Kulturmiljövård nr 6/1989* på temat kyrkogårdar. Movium, sekretariatet för den yttre miljön, vid Sveriges lantbruksuniversitet, har gett ut böckerna *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, 1992, som bl a beskriver kyrkogårdarnas historia fram till 1940-talet och *Mellan trädkrans och minneslund*, 2001, som behandlar tiden därefter fram till idag.

Information om kyrkogårdar, gravstenar och kulturhistorisk dokumentation mm har hämtats från *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, utgiven av CGK, Centrala Gravvårdskommittén 2007, *En handbok om - Natursten Gravvårdar* utgiven av Sveriges Stenindustriförbund, 2005, samt *Kyrkogårdshandboken* utgiven av SLU i serien Stad & Land, 2012.

Om de halländska kyrkogårdarna finns ytterst lite skrivet. Den nedan sammanställda historiken bygger därför främst på utvecklingen ur ett riksperspektiv. Kulturmiljö Halland, och andra aktörer inom kulturmiljösektorn, har under de senaste 15 åren dokumenterat ett flertal kyrkogårdar i länet. Förhoppningsvis kan information fyllas på efter hand som övriga halländska kyrkogårdar dokumenteras. Uppgifter om de halländska kyrkobyggnaderna finns samlat i Riksantikvarieämbetes rapport *Halland – Landskapets kyrkor* från 2002.

Information om Mästocka kapell och kyrkogård har hämtats från bland annat *Bygd att vårda – Program för kulturminnesvård,* Laholms kommun från 1987, utgiven av Laholms kommun och Hallands länsmuseer. Material har även hämtats ur en ev. kommande uppdatering av detta program, vilket är under arbete 2012-2015. Denna uppdatering är framtagen av Catharina Mascher, Kula HB, och Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland.

Det finns även en del hembygdslitteratur som berättar om socknen. Om Mästocka finns bl.a. annat en skrift av Greta Nilsson; *Mästocka en bygd i förvandling*, utgiven på Veinge Tryckeri, 1991.

Fakta om kyrkogården samt de i trakten befintliga fornminnena är mestadels hämtat från Kulturmiljö Hallands arkiv och FMIS, Riksantikvarieämbetets databas för fornminnen. Övrigt arkivmaterial kommer framför allt från Veinge kyrkas arkiv samt landsarkivet i Lund. Kartmaterial har delvis tagits från Lantmäterimyndigheten i Hallands län.

Den norra sluttningen består av en löväng.

Allmän kyrkogårdshistorik

Varje tid lämnar sina spår likt årsringar på kyrkogården. Olika tiders syn på hälsa och hygien, park- och trädgårdsideal, kyrkans liv och lära, myndighetsförordningar, funktionalitet och ekonomi har styrt kyrkogårdarnas utveckling.[2] Därutöver har varje landsdels speciella förutsättningar i natur, klimat och kultur skapat regionala särdrag. Det finns dock vissa gemensamma drag för kyrkogårdarna i landet, bland annat kransen av träd.[3] Genom den tämligen knappa kunskapen om de halländska kyrkogårdarna bygger den nedan sammanställda historiken främst på utvecklingen ur ett riksperspektiv.

De första kyrkogårdarna

Med kristendomen infördes nya gravritualer och seder i landet, även om de under en övergångsperiod blandades med de gamla hedniska traditionerna.[4] I stort sett har alla de halländska församlingarna funnits sedan medeltiden, och de flesta sockenkyrkorna etablerades troligen redan under 1100-talet.[5]

Området närmast kyrkobyggnaden inhägnades av en stenmur, en timrad hägnad eller ett dike som markerade var den vigda jorden tog vid, där de döda fick sin viloplats. Planterad eller planerad vegetation saknades. Gravmonument av olika slag stod oregelbundet utplacerade på en vildvuxen ängsliknande gräsmatta. Varje produktiv bit jord togs tillvara i det gamla bondesamhället och kyrkogården användes länge som bete för djur. I klockarnas löneförmåner ingick gräsbete för kreatur på kyrkogården ända fram till 1819.[6] I Släps församling i Halland utgjorde det slagna gräset på kyrkogården en förmån för kyrkogårdsarbetaren ännu på 1930-talet.[7]

På eller i anslutning till kyrkogården byggdes ofta klockstaplar, tiondelador där skatten från bönderna, tiondet, förvarades samt benhus där ben förvarades som kommit i dagen vid omgrävningar på kyrkogården. Dessa byggnader anslöt oftast till lokal byggnadstradition.[8]

Skillnad mellan landskapets norra och södra delar

Halland framstod som perifert beläget i riket både under danskt och svenskt styre. Fram till 1800-talet var St. Nikolai i Halmstad den enda riktigt stora och påkostade kyrkan i länet.[9] Landskapet i övrigt präglades länge av knappa förhållanden och kyrkorna var i allmänhet små och enkla.[10] Det är därför troligt att även kyrkogårdarna var enkla med ungefär samma utseende från medeltid fram till tidigt 1900-tal. Så sent som i början av 1920-talet var det ännu bara Fjärås socken som hade en kyrkogård med mer planlagd karaktär av kyrkogårdarna i norra Halland. Kyrkogårdarna var tämligen ovårdade och planer med kvartersindelning, gångar eller gravplacering förekom sällan. De enda gångarna som fanns var de som ledde från kyrkogårdens entréer fram till kyrkan, runt själva kyrkobyggnaden och eventuellt till någon skräpbod. Ibland uppstod situationer där delar av kyrkogården plötsligt blev avstängda av nya gravar. Följden blev att gångstigar uppstod tvärs över gravarna.[11] Olof Eneroth gjorde 1858 en skriftlig beskrivning av landets sockenkyrkogårdar vilken kan stämma väl överens med hur de nordhalländska kyrkogårdarna såg ut. ”*Kyrkan står der skinande hvit i den fugtiga med malört och bolmört och andra skräpbackvexter bevuxna graf-öken. De små svarta trädkorsen* äro *det enda, som erinrar om, att man för de aflidnas minne har någon aktning, och mellan dessa är det i det anseende till trängseln temligen svårt att komma fram.”*[12]

Vallda kyrkogård, kvarter 1 A (4653 – 32)

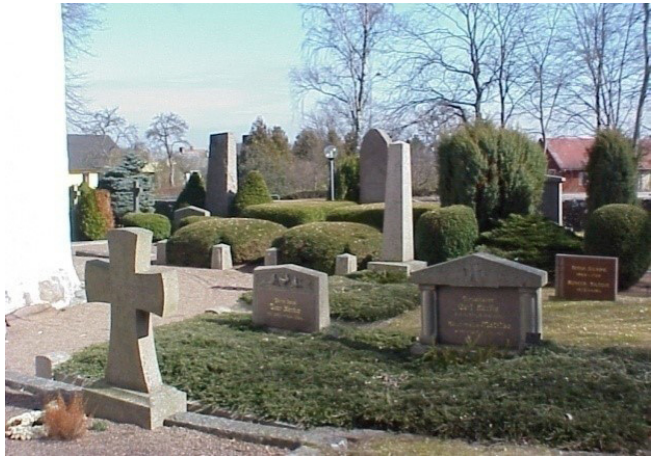

Skummeslövs kyrkogård. 2003

Södra Hallands influenser kom från de gammaldanska landskapen i söder. Liksom i Skåne fick kyrkorna västtorn och senmedeltida valv.[13] Kyrkogårdarna hade krattat grus och gravplatserna inhägnades av låga klippta buxbomshäckar.[14] De klippta häckarna är en kvarleva från renässansens högreståndsträdgårdar som på detta sätt överlevt i folklig form. Typiskt skånskt är även att det inte förekom några enskilda gravar utan kyrkogården delades upp i kvarter där varje hemman i byn tilldelades en plats.[15] Exempel på kyrkogårdar med skånska influenser är Skummeslöv och Våxtorps kyrkogårdar i Laholms kommun.

Gravarnas placering på de medeltida kyrkogårdarna

Under vissa tider begravdes de döda i varv, d v s man började i en ände av kyrkogården och fyllde på i tur och ordning med avlidna tills kyrkogården var fullbelagd. Därefter började man om igen på plats ett. Gravarna markerades i allmänhet inte alls eller med ett enkelt träkors. Samhällets övre skikt krönte sina gravar med stenmonument i form av sarkofager, tumbor, hällar eller stenkors. Under senmedeltiden uppstod även en sed att rika familjer köpte gravplats inne i kyrkorna.[16]

De riktigt förmögna och betydelsefulla familjerna kunde också bygga speciella gravkor i eller i anslutning till kyrkorna. I Halland har adeln aldrig haft samma dominerande ställning som i Skåne och det finns heller inte många gravkor. Mest känt är det Gathenhielmska gravkoret i Onsala kyrka från tidigt 1700-tal. I Våxtorp byggdes ett gravkor 1601 över godsägaren på Vallen och 1670 uppfördes ett gravkor i Abilds kyrka för den förste svenske landshövdingen Liliehök.[17] Det finns även ett gravkor i Tölö kyrka i Kungsbacka kommun. Sambandet mellan smittospridning vid epidemier och begravningar inne kyrkorna blev klarlagt under 1700-talet och försäljning av gravrätter inne i kyrkorna förbjöds 1783.[18]

Vegetationens renande betydelse

1815 beslöt riksdagen att begravningar på kyrkogårdar inne i städer och byar måste upphöra på grund av att de kunde sprida smitta och ohälsa. Nya kyrkogårdar skulle anläggas utanför bebyggda områden och förses med stängsel och trädkrans. Under upplysningstiden på 1700-talet ansågs det vetenskapligt belagt att träd hade en renande effekt på luften och skulle kunna hindra spridning av smittosamma sjukdomar. Vid denna tid kom även en lag om att *”kyrkogårdarna skola väl hållas för deras skull som där vila*.”[19]

I Halland låg redan många kyrkor enskilt eller i utkant av bebyggelse och genom skiftena under 1800-talet spreds dessutom bebyggelsen ut i landskapet, varför lagen från 1815 troligen inte fick något omedelbart genomslag. Trädkransen fick dock visst genomslag, oftast av ask eller pil, även om växtligheten på kyrkogårdarna i Halland även fortsättningsvis länge förblev ytterst sparsam. Detta berodde delvis på det karga och blåsiga klimatet men planteringar kunde också anses som misshushållning med marken och togs ofta bort. Allan Berglund nämner i sin artikel om de nordhalländska kyrkogårdarna från 1922 att: ”*Det är förvånande att iakttaga hur ringa betydelse växtlighetens skönhetsvärde ha för en del personer, som satts att ha hand om våra kyrkogårdar.*”[20] På en teckning från ca 1800 av Varbergs kyrka syns dock relativt höga träd innan för muren runt kyrkogården vilket tyder på att det fanns en sed av trädkrans långt innan lagen 1815.[21]

Förnyelse av kyrkogårdarna i slutet av 1800-talet

Under 1800-talet genomfördes många förbättringar beträffande jordbruket, vilket ledde till höja sin levnadsstandard och ökad befolkningsmängd. De medeltida kyrkorna blev för små trots att de under årens lopp byggts till. Under slutet av 1800-talet uppfördes därför många helt nya kyrkor i länet. I några fall utnyttjades den äldre kyrkans murar, men flera socknar valde helt nya platser för kyrkobyggnaderna med mer iögonenfallande placering i landskapet. Bland annat byggdes nya kyrkor i Gödestad, Hanhals, Ölmevalla, Släp, Falkenberg, Stafsinge, Vinberg och Tjärby.[22] De gamla övergivna kyrkogårdar som ännu finns kvar i en del socknar speglar hur de halländska kyrkogårdarna kan ha sett ut i hundratals år.

1815 hade länsstyrelserna blivit handläggare för ärenden enligt Begravningskungörelsen och skulle godkänna ritningar av planer för kyrkogårdar. Nya kyrkogårdar planlades i allmänhet med stora kvarter med ett symmetriskt nät av vägar och gångar men omgavs ännu av en mur och en trädkrans. Gravarna var i enskild ägo och fick en individuell utformning och placerades längs rätlinjiga gångar.[23] Befintliga kyrkogårdar påverkades troligen först vid utvidgning, som i de flesta socknar blev nödvändig genom befolkningsökningen under seklet.

Senare under 1800-talet uppstod en annan typ av kyrkogård som hade sina rötter i den mer naturliknande och romantiska engelska landskapsparken.[24] Här introducerades många nya arter bland annat hängande träd- och buskarter, så kallade sorgträd och sorgbuskar som hagtorn, gullregn, rödbok, ask, poppel, pil, amerikansk lind.[25] Även städsegröna buskar fick genomslag på kyrkogårdarna så som tuja och cypress.[26] Landskapskyrkogården vidareutvecklades så småningom till s.k. skogskyrkogårdar. De var i första hand influerade av de tyska parkkyrkogårdarna och antog en friare och mer oregelbunden karaktär.[27] S:t Jörgens kyrkogård i Varberg är ett tidigt exempel i länet på skogskyrkogård. Det engelska landskapsidealet fick ett större genomslag på kyrkogårdar i anslutning till städerna medan den symmetriska rätlinjiga stilen ofta levde kvar på landsbygdens sockenkyrkogårdar.[28]

1900-talet – mot en förenkling

Efter andra världskriget inträdde en accelererande massproduktion av stenvårdar och strängare utformningsbestämmelser ledde till minskad variationsrikedom. För att skapa en rationell skötsel av kyrkogårdarna förenklades planteringar till sammanhängande gräsmattor utan genomskärande grusgångar.[29] Även ramar, staket, buxbomshäckar och kedjor som inhägnat de enskilda gravplatserna togs bort och ersattes med gräs. Gamla gravvårdar utan gravrättsinnehavare förflyttades från ursprungsplatsen och staplades vid murkanter eller särskilda uppställningsplatser. Förändringarna har ofta skett etappvis med små åtgärder åt gången. Det samlade resultatet innebär dock en betydande åverkan på kyrkogårdens kulturhistoriska värde.[30] Detta är påtagligt på större delen av kyrkogårdarna i Halland, även om de flesta har något elelr några kvarter av äldre karaktär bevarade. Träden är det formelement som levt kvar men på nya kyrkogårdar, anlagda efter 1970, har trädkransen ofta bytts mot träd i dungar eller solitärträd.[31]

Trender i det sena 1900-talet

I Sverige legaliserades eldbegängelse 1888. Det första krematoriet byggdes vid samma tid, men det verkliga genomslaget för denna metod kom först på 1930-talet.[32] Kremering och gravsättning i urnor istället för kistor har medfört att gravplatserna blivit betydligt mindre liksom gravvårdarna.[33]

Den första minneslunden i Sverige anlades i Malmö 1959, men gravskicket blev allmänt förekommande runt om i landet först på 1970-talet.[34] Idag gravsätts ca 1/3 av alla döda i minneslund. Detta gravskick har upplevts av många som allt för anonymt, vilket medfört nya former av gemensamhetsgravplatser där gravarna markeras, till exempel med små metallplaketter i asklundar eller andra typer av gemensamma monument som block, murar och skulpturer. Det ser även ut som att det kan bli en renässans för familjegravplatsen genom återanvändning av gamla familjevårdar som omarbetas och kompletteras med nya uppgifter, se avsnitt om återanvändning.[35]

Idag är det brukligt att sätta gravrättstiden till 25 år vilket kan skapa en snabbt föränderlig kyrkogård. Därutöver ger den nya begravningslagen större frihet och möjlighet till gravrättsinnehavarna att utforma gravplats och gravvårdar individuellt.[36] Det mångkulturella Sverige börjar också sätta sin prägel på kyrkogårdarna t ex har foton på gravvår-

Vård med foto, Karlsrodelen, Västra Kyrkogården, Halmstad kommun (K5707-28)

En individuellt utformad urngrav, Västra kyrkogården, Halmstad kommun (K5710-15)

dar blivit vanligare liksom rikare utsmyckning och bearbetning av stenarna.[37]

Den muslimska begravningsplatsen i Karlsrodelen, Västra kyrkogården, Halmstad (K5610-10)

Gravvårdarnas utveckling

I tusentals år har vårdar rests över döda av nära anhöriga som velat visa sin aktning och skapa en plats för att bearbeta sorg och saknad eller för att markera platser där viktiga händelser inträffat. Vårdarnas storlek och utformning har präglats av tidens tekniska och ekonomiska förutsättningar.[38]

De äldsta gravvårdarna

(1) De äldsta typerna av kristna gravvårdar i sten är liggande hällar eller stenkistor, så kallade Eskilstunakistor. Dessa typer av vårdar levde kvar i olika former fram till 1800-talet. På 1600-talet var vårdarna rikt ornamenterade eller framställdes som porträtt. Under 1800-talet fick stenkistorna eller tumborna en mer sparsam dekor, oftast med en låghuggen fris runt den något förhöjda inskriptionsytan.[39]

De flesta människor hade inte råd att låta tillverka monument i sten. Vanligast var troligen att graven inte markerades överhuvudtaget men det kunde också förekomma träkors, vilket var det absolut vanligaste gravmonumentet fram till mitten av 1800-talet. Dessa är sedan länge förmultnade och har inte lämnat några spår på våra kyrkogårdar.[40]

(2) Förutom träkors förekom det även så kallade dödsbrädor, som härrör från tiden innan kistor började användas. Den döde bars på en bräda till kyrkogården och brädan fick följa med ned i graven. Under 1600-talet kom skicket att ställa upp brädan på graven med den dödes initialer inristade i träet. Så småningom började dödsbrädorna tillverkas i sten i form av stående tunna och sparsamt dekorerade kalkstensvårdar.[41]

(3) Det förekom även enstaka stenvårdar som tillverkats hantverksmässigt av stenhuggare i mjuka bergarter som kalksten och sandsten, ofta från lokala stenbrott.[42] Exempel på detta är de små stenvårdar som står lutade mot kyrkans norra vägg i Släp.

1800-talet

Under slutet av 1800-talet när den industriella utvecklingen möjliggjorde brytning och bearbetning av sten i större skala blev granit det vanligaste materialet för gravvårdar.[43] Framför allt blev polerad svart granit populärt. Stora gravmonument var en statussymbol och storleken ökade med familjernas förmögenhet. Släktgravar fick ofta påkostade inhägnader i form av stenstaket eller stenstolpar med kättingar.[44]

(7, 8) Under 1840-70-talen möjliggjorde den industriella tekniken gjutning av järn istället för smide och gravvårdar av gjutjärn fick en glansperiod.[45] Vårdarna fick oftast formen av ett kors eller staket som målades svart, grönt eller grått med försilvring eller förgyllning av vissa partier.[46]

Sedan slutet av 1700-talet hade gravvårdarna präglats av nyklassicismens stränga stramhet.[47] (5) Senare under 1800-talet blev obeliskformade gravvårdar på massiv sockel en vanlig typ samt höga gravstenar med grovhuggna sidor och polerad framsida. Stenfirmor gav ut gravvårdskataloger som spreds över landet vilket minskade de lokala traditionerna som dittills funnits.[48] (4) Andra exempel på gravvårdar från denna tid är marmorkors på postament av granit eller sandsten, samt obearbetade stenar med infälld marmorplatta.[49]

(6) Romantiken fick också ett visst genomslag och i slutet av 1800-talet kom nationalromantiken och skandinavismen, som visade sina fornnordiska rötter genom resta bautastenar med imiterande runskrift och grovhuggna ytor oftast av natursten. Jugendstilen medförde gravvårdar formade bland annat som stubbar med slingrande blomrankor.[50]

Vid slutet av seklet blev det vanligare med individuella gravar istället för familjegravar. Den döde fick en egen personlig gravvård som pryddes med namn, yrkestitel, födelse- och dödsdag och kanske även ett bibel- eller psalmcitat.[51] Det fanns en rik ikonografi för dekoren av gravvårdarna. Några exempel är:
Korset = Kristi uppståndelse
Lagerkransen = evigt liv, odödlighet
Eken = materialet i Kristi kors, helig enligt gammal keltisk tro
Palmkvisten = martyrernas seger över döden
Rosen = den kristna kärleken som är osjälvisk, återhållsam och mild [52]

Tidigt 1900-tal

(9) Stilidealen från 1800-talet levde kvar in på 1900-talet. Några nyheter fick dock genomslag som råhuggen granit där en sköld eller platta slipades fram för inskriptioner. I slutet av 1800-talet hade det blivit modernt med exklusiva och ovanliga stenarter med polerad yta. Dessa stenarter och stenfirmornas kataloger medförde att det redan i början av 1900-talet blivit ovanligt med stenar av lokal karaktär. På 1910-talet kom en helt ny typ av stenar som var lägre, kraftigare och bredare och som bearbetades till en enhet med stenramen. Vanliga dekorer var stenkulor och urnor för blom-

Illustrationerna är hämtade från Lundby kyrkogårdar, kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 9.

Exempel på gravvårdar från olika tidsperioder hämtade från Göteborgs kyrkogårdar. Siffrorna i anslutning till gravvårdarna hänvisar till avsnittet"Gravvårdstyper".

mor.[53] Vid den här tiden blev det vanligt att gamla gravstenar fördes bort när kyrkogården var fullbelagd.[54]

Många av de traditioner kring vårdandet av gravar som finns idag har sina rötter i sent 1800-tal, bland anant seden att sätta levande blommor på gravarna. Till att börja med gällde det främst barns och ungdomars gravar. Kring sekelskiftet blev det även vanligt att lägga kransar på gravarna. Tända ljus på gravarna hade länge varit brukligt vid jultid men sedan 1930-talet har det även förekommit allmänt på allhelgonahelgen och idag brukas traditionen året runt.[55]

1920-talet – protester mot förflackning

Många ansåg att industrialismen medfört sämre smak och sänkt nivå av den goda gravvårdskulturen. 1919 utkom *Kyrkogårdskonst* av Harald Wadsjö, en inventering av gamla kyrkogårdar och gravvårdar i Sverige, där författaren propagerade för en god gravvårdskultur. Samfundet för Hembygdsvård engagerade sig också och ordnade en utställning på Skansen 1928 med gravvårdar tillverkade av landets ledande stenfirmor och ritade av konstnärer och dåtidens stora arkitekter som Markelius, Asplund och Lewerentz.

(10) Stockholmsutställningen 1930 innebar genombrottet för funktionalismen och i utställningen fanns även en särskild gravvårdsavdelning. Den nya typen av gravvårdar fick en klassiserande prägel men med ett striktare formspråk. Enkla former, släta ytor, stående kvadratiska eller rektangulära stenar ev. med dekor av bladrankor, facklor, urnor.[56]

Modernismen på kyrkogården

(11) Goda utsikter uppstod därmed för en utveckling av framtidens gravvårdskultur. Depressionen under mellankrigstiden och det därpå följande andra världskriget stoppade utvecklingen och fick också långtgående konsekvenser för stenindustrin vilket medförde begränsat utrymme för konstnärlig utveckling. Efter andra världskriget fattade många kyrkogårdsnämnder beslut om att införa maximihöjd på gravvårdar vilket skapade en ny stil på gravvårdarna med låga, breda, ytterst homogena stenar. Denna typ av gravvård levde sedan kvar i flera årtionden. Kataloger med olika typstenar spreds vilket gav samma långa likformiga rader av stenar på kyrkogårdar över hela landet.[57]

Kremering och gravsättning i urnor istället för kistor medförde mindre gravplatser och därmed även mindre vårdar. Höjder på 30-50 cm blev inte ovanligt vilket begränsade möjligheter till inskriptioner på stenen. Idag finns därför ytterst sällan titel eller annat som berättar något om den döde. Under mellankrigstiden hade diabas återigen blivit en populär sten till gravvårdar.[58] Under 1960-70-talen blev granit i alla färger populärt och typografin förenklades ytterligare.[59]

Många ansåg att efterkrigstidens utveckling innebar en utarmning och förflackning av god gravvårdskultur varför tävlingar och utställningar genomfördes för att höja kvaliteten på gravvårdskulturen och ta fram nya gravvårdar former i nya material och former.[60]

Trender i dagens gravvårdsutveckling

Efterkrigstidens strama enkla gravvårdsideal levde kvar fram till 1970-80-talen, men vid denna tid inträdde en förändring i utvecklingen som fortsatt in på 2000-talet. (12) Några utmärkande drag för senare tiders utveckling är:

- Asymmetriska fria former på stenarna.
- Natursten, gärna råhuggna och oregelbundna med karaktär så nära det naturliga som möjligt.
- Kristna symboler har ersatts av symboler som ofta saknar någon egentlig betydelse som blommor, gärna rosor eller liljekonvaljer, fåglar, landskap t ex solnedgångar eller träd.[61]
- Granit är den absolut vanligaste stensorten.[62] Även gnejs och diabas är vanligt förekommande. Något ovanligare är marmor, skiffer och täljsten. Stenen kommer sällan från lokala stenbrott.[63]
- Sverige är idag på väg mot ett mångkulturellt samhälle vilket även ger avtryck på våra kyrkogårdar i form av andra religioners ikonografi, foton och rikare färgstarkare smyckning.

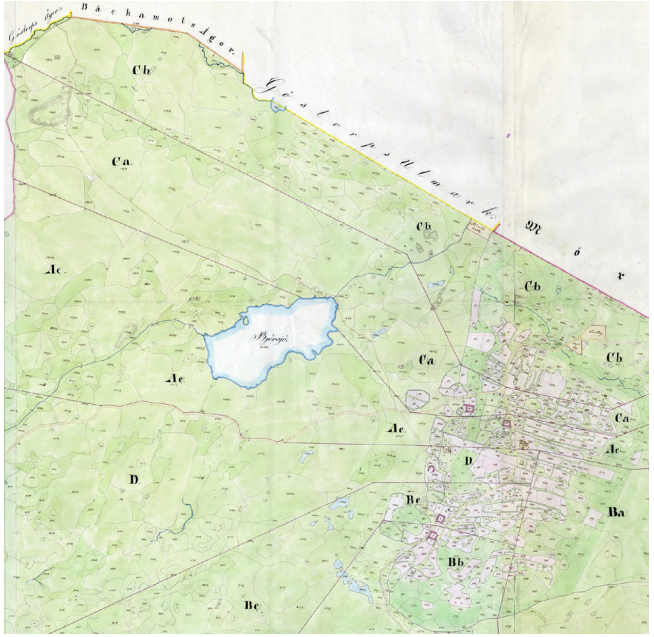

Historik

Trakten kring kyrkogården

Mästocka är en liten by i nordöstra hörnet av Veinge socken, där det öppna odlingslandskapetgått över till skogsbygd, eller som tidigare karg ljunghed. Mästocka har aldrig varit någons stor by, om än den största i Veinge skogsbygd. Här byggdes i slutet av 1800-talet ett kapell med omgivande kyrkogård för de boende i detta avlägsna hörn av Veinge.

Mästocka var en gång en mer livlig knutpunkt, i korsningen av två större landsvägar. Här fanns en gång en rad olika rörelser som bibliotek i bygdegården, lanthandel, cykel-, radio- och sportaffär, bageri och café. Här fanns taxistation, telefonstation, bysmedja, sågverk, skomakare mm.[64]Det har funnits skola här sedan 1870-talet, vilken ersattes med en ny 1951. För varje år gick dock elevantalet ned, varför skolan lades ned 1967. Intill skolan byggdes även en lärarebostad.[65]

Strax norr om byn breder Mästocka ljunghed ut sig. Den är idag kanske ett av Hallands finaste exempel på det förr så utbredda ljunghedslandskapet. Vid tiden för de stora jordbuksomvandlingar som inleddes i och med den s.k. agrara revolutionen under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal, fanns ljunghedar i stort sett överallt inom såväl slätt-, mellan- som skogsbygden. Ofta täckte de vidsträckta områden på byarnas och gårdarnas utmarker, vilka betades intensivt av böndernas kreatur. Vissa hedar sträckte sig miltals från kusten in mot landet. Dessa s.k. ryor gav upphov till en karg, ödslig landskapsbild. Kring 1850 var så mycket som en tredjedel av Halland täckt av ljunghed. Idag betraktar vi de små kvarvarande spillrorna som pittoreska rester efter en svunnen, pastoral tid. Ljunghedslandskapet hyser ofta en värdefull flora och fauna, starkt beroende av en kontinuerlig, traditionell hävd. Mästocka ljunghed utgjorde tidigare samägd utmark till gårdarna i Mästocka by och fungerade som betesmark nästan året om. Ljungheden sköts ännu på traditionellt vis med bete och återkommande bränning. Området är unikt på så vis att hävden har pågått kontinuerligt här långt in i sen tid, med bete och bränning var 7-9 år sedan 1950-talets mitt. Nötboskap av rasen Highland cattle betar heden året runt. Mästocka ljunghed är sedan 1978 naturreservat och är upptagen i Natura 2000; område SE0510014.[66]

Mästocka är även känt för sitt vidsträckta skjutfält vilket anlades som ett infanteriskjutfält för Hallands regemente. Bakgrunden var en diskussion under främst 1970-talet att förband som satte upp brigader skulle ha tillgång till ett övnings- och skjutfält av en viss storlek för att kunna bedriva en effektiv utbildning. Valet föll till slut på ett område direkt söder om flygvapnets målområde, det så kallade Tönnersjömålet. Här fanns fördelar med att man kunde använda flygets målområde som

Bilderna till vänster: Naturreservatet Mästocka ljunghed är en kvarvarande rest av Mästocka bys vidsträckta utmark. Ljunghedslandskapet inom reservatet, vilket främst sträcker sig från Björsjö och norrut, ger en god bild av hur utmarkerna såg ut i äldre tid. På 1855 års laga skifteskarta över Mästocka ser man även inägomarken, med de utspridda gårdarna och den i bandparceller så prydligt indelade åkermarken. Akten M81-20:2 i Lantmäteristyrelsens arkiv.

riskområde vid skjutning, och att området för det nya skjutfältet var relativt glesbefolkat. Dock behövdes ett antal fastigheter lösas in och vissa familjer tvingades flytta. Därför är idag stora delar av Veinges nordvästra hörn obebott. Fältet invigdes 1984 och tillhörde Hallands regemente fram till dess nerläggning år 2000. Därefter tog Luftvärnsregementet över ansvaret för skjutfältet.[67]

Mästocka kyrkogård

Veinge är en stor socken och många sockenbor i den nordöstra delen hade lång väg till kyrkan i sockens sydvästra kant. Redan 1850 hade sockenstämman i Veinge börjat diskutera tanken på ett kapell någonstans i nordost. Det tog ofta hela söndagen i anspråk för skogsbygdens folk att ta sig till Veinge kyrka och även de dödas färd till kyrkogården blev en lång och ansträngande färd för de efterlevande. Stämman hade dock svårt att enas om var ett nytt kapell skulle byggas.[68] Valet föll till slut på Mästocka, en plats vid allmänna landsvägen mellan Veinge och mot Småland. Mindre vägar ledde hit från alla väderstreck och alla större byar runt om i skogsbygden skulle då få ungefär lika bra väg dit, utom Allared och Ulvered. Det var också enklast för prästen att ta sig dit, jämfört med andra föreslagna alternativ. Kapellet kunde slutligen invigas 1878 av prosten J. A. Berg, från Östra Karup.[69]

När kapellet var klart kunde kyrkogården anordnades på tomten runt byggnaden.[70] Hur denna kyrkogård såg ut, som anordnades kring 1880 är inte känt. Inga ritningar eller beskrivningar har hittats i arkiven. Det är dock troligt att kyrkogården omgavs av en stenmur, i stort samma som idag, och

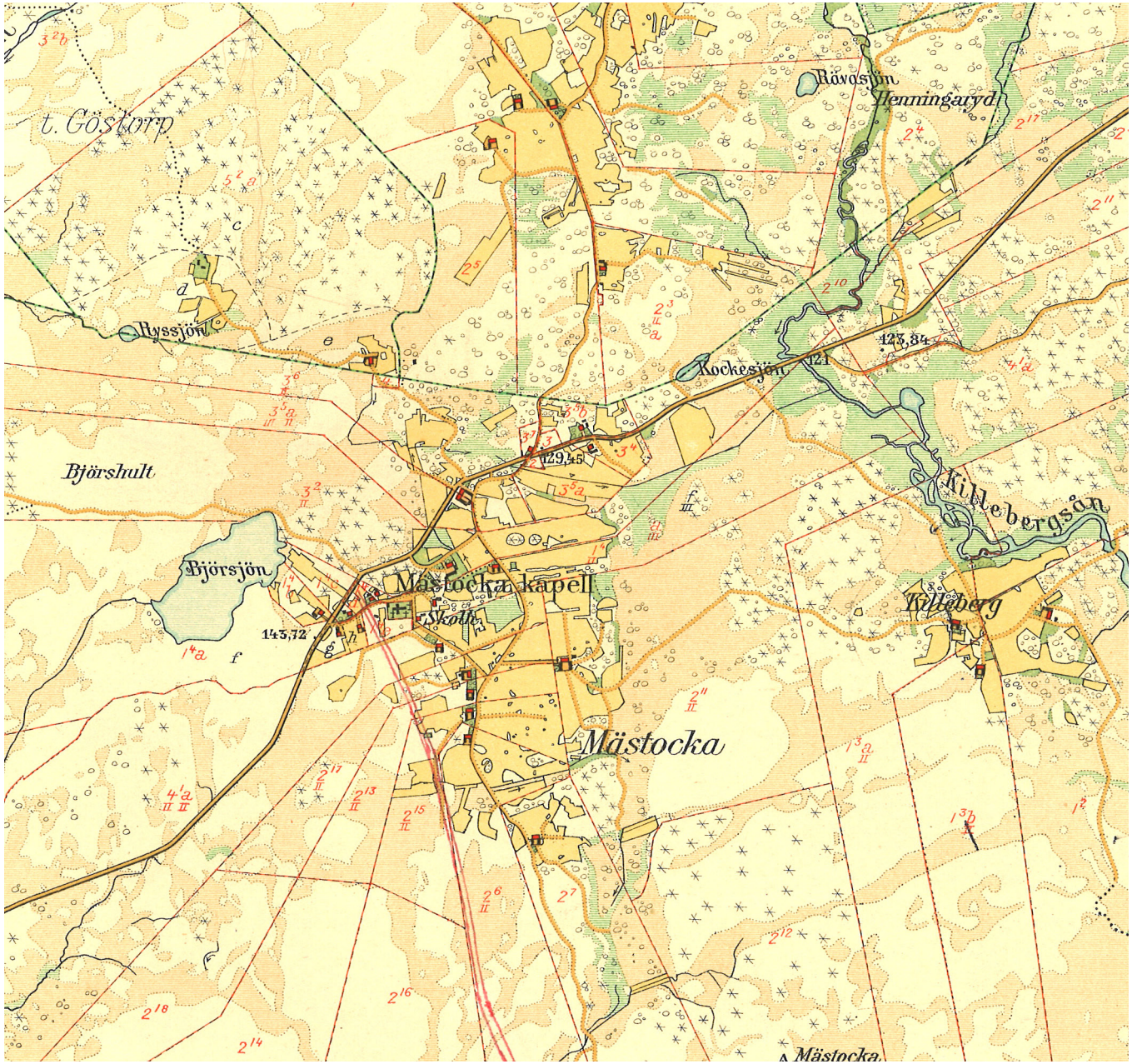

Mästocka på den ekonmiska kartan från 1923.

delades in av gångar i ett korsmönster, där kapellet ligger i mitten, på samma sätt som kyrkogården i Veinge är anordnad.

Mästocka kapell

Kapellet uppfördes 1878 i nygotisk stil efter ritningar av stadsarkitekten i Gävle Ludwig Hedin. Det rektangulära långhuset har tresidig koravslutning åt öster och torn i väster bygg-des av natursten som vitputsades. Frisen vid tornets takfot dekorerades med en rad av kors i relief. Fasaderna genombryts av rundbågiga fönsteröppningar. Exteriören är i princip oför-ändrad sedan byggnadstiden, så när som på sakristian som byggdes till i norr 1948 och spån-taket har ersatts med koppar på 1980-talet.

Interiören präglas av byggnadstiden samt av en renovering 1948 under ledning av arkitekterna Harald Wadsjö och Eiler Graebe. Wadsjö var delaktig i en rad arbeten på kyrkorna och kyrkogårdarna i Veinge, Mästocka och Tjärby på 1940-talet. Wadsjö har bl a ritat bänkin-redningen från 1938. I renoveringen 1948 var syftet att skapa en mer medeltida karaktär. Mellan den nya sakristian och koret murades ett valv, som tillsammans med en trappa och ett dörrbeslag utformades efter medeltida förebild. Ett rött tegelgolv lades i mittgången. Viktiga inslag i kapellet var den nya färgsättningen och en altartavla målad al secco på kor-väggen av Stockholmskonstnären Erik Abrahamsson. Ett nytt altare av kalksten och en ny rak altarring tillkom. På den nya predikstolen finns målningar av Halmstadgruppens Erik Olson. Det ursprungliga trägolvet i koret och bänkkvarteren utbyttes mot kalksten 1951, men orgelfasaden i nygotisk stil från 1878 är ursprunglig.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Kapellet med i princip en oförändrad exteriör sedan 1878, ett välbevarat nyklassicist-iskt byggnadsverk.
- Interiört med bänkinredning, orgelläktare, orgel samt orgelfasad.
- Kyrkoarkitekt Harald Wadsjös insatser 1948.
- Sakristian och korpartiet.
- Både den äldre och den yngre kyrkogården (från 1962) med stenmurar, grindar, grusade gångar och trädrader är viktiga för anläggningens helhetskaraktär.

Planer på utvidgning

Arkitekt Harald Wadsjö, SAR, bjöds in till pastoratet under tidigt 1940-tal för att se över kyrkogårdarna, i Veinge, Tjärby men även Mästocka. Man önskade få struktur och försköna de gamla kyrkogårdarna, vilka inte tycks ha varit så välordnade och välskötta vid denna tid. Wadsjö var en ofta anlitad arkitekt i dessa sammanhang. Det framgår inte om det gjordes så stora ändringar på den gamla delen runt kyrkan. Den stora förändringen var istället en utvidgning. Wadsjö föreslog att kyrkogården skulle utvidgas mot söder, och att bebyggelse som uppförts nära kyrkogården där skulle tas bort.[72] Nu blev det inte så, utan utvidgningen gjordes mot norr. Skogsmarken och ängen på Mästocka 3:24 styckades av 1947 och ett förslag upprättades 1949-50.

Marken norr om den befintliga kyrkogården skiljdes av från den befintliga kyrkogården av landsvägen, vilket det gör än idag. På ekonomiska kartan

Mästocka kapell ligger i en lantlig miljö.

från 1923 kan vi se att marken brukades. Det var en hagmark med flyttblock omgiven av ett smalare bälte av skogsmark i norr och öster, allmänna vägar i norr och söder, i väster åkermark. Wadsjö tänkte sig en huvudgång genom området i nordsydlig riktning där sluttningen mot norr skulle terrasseras 2,4 m breda slänter. En del av den befintliga vegetationen av björk och en skulle kunna behållas men platsen borde inramas av en stenmur, likt den runt gamla kyrkogården. Ingen ekonomibyggnad behövdes för det fanns en på den gamla delen. Inga gravvårar skulle få vara högre än 80 cm.[73]Av någon anledning realiserades aldrig den nya kyrkogården, förrän i början av 1960-talet, se

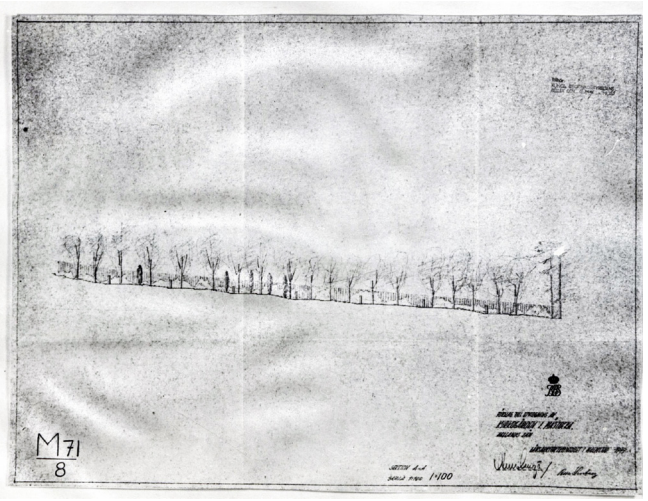

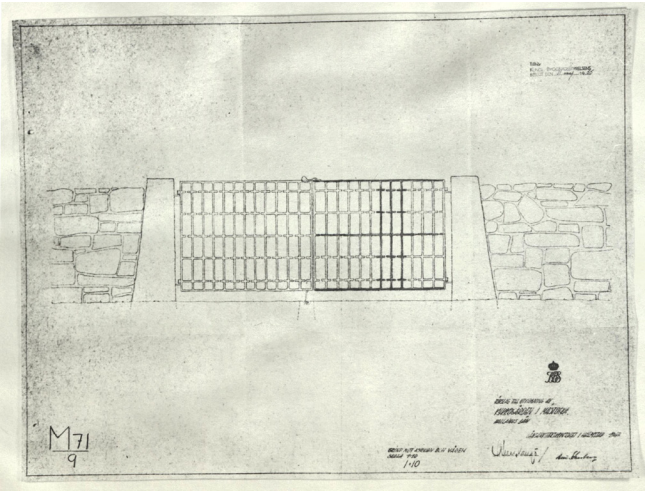

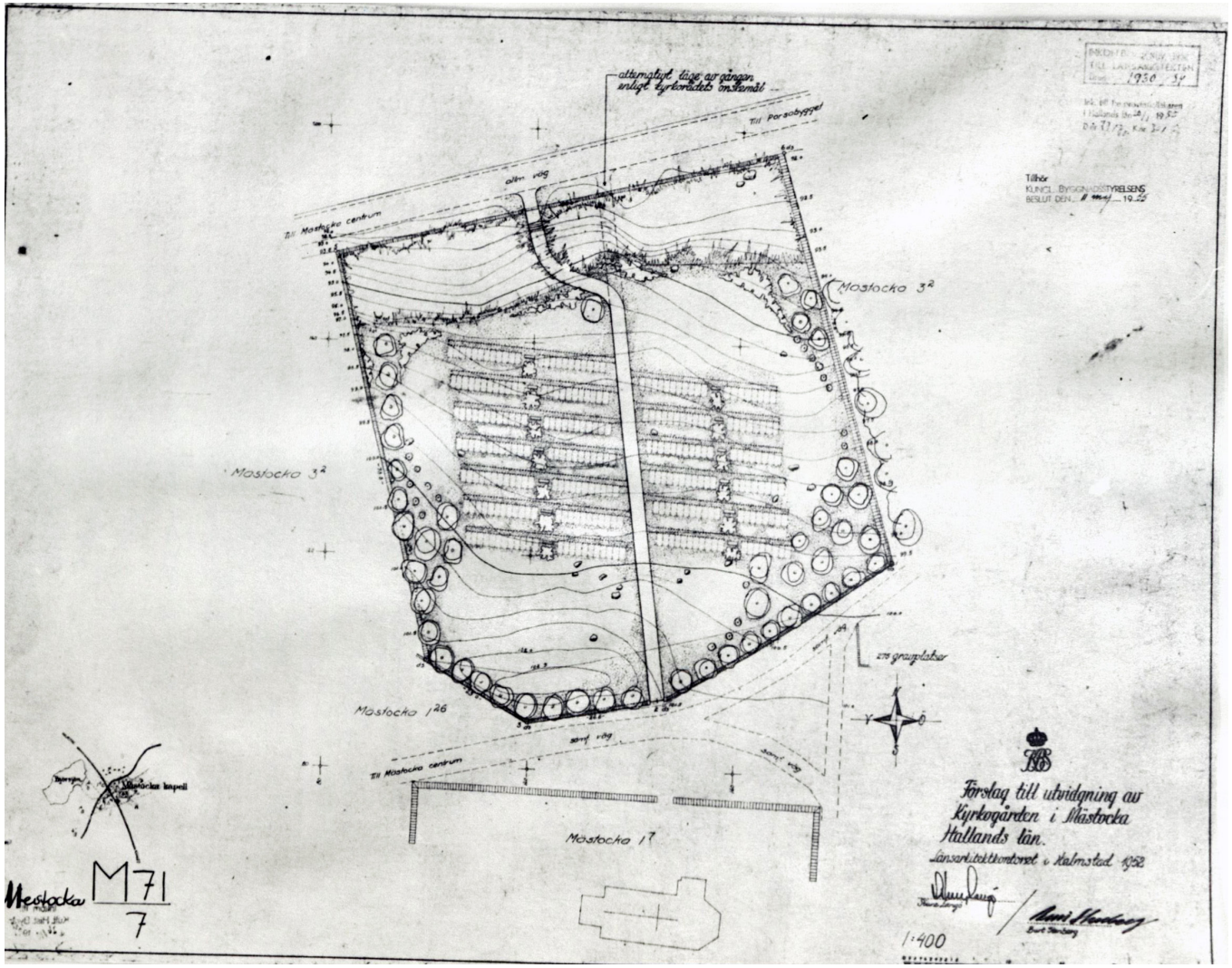

Förslag till utvidgning av Mästocka kyrkogård, plan och höjdstudie, samt grindar, 1952, Sture Langö, ATA, topografiska arkiv, Veinge.

nästa avsnitt, men en ny ekonomibyggnad byggdes 1954 ändå och den gamla revs. Det nya huset uppfördes i på platsen för den nya kyrkogården; en stolpkonstruktion på betonggrund, klädd med faluröd träpanel och snickerier målades i oljefärg.[74]

Utvidgning 1962

Det gjordes en ny ritning av Sture Sjöström på länsarkitektkontoret i Halmstad till utvidgningen, som genomfördes på entreprenad av Oskar Svensson, Knäred, och den nya delen kunde invigas 1962.[75] Marken utgjordes i huvudsak av sand och grus med god vattengenomsläpplighet, men fick röjas på sten, stubbar trädrötter och större ojämnheter jämnades ut. Träden gallrades, vilket skulle kunna tyda på att en del befintliga träd fick stå kvar. Tjugo centimeter matjord påfördes marken som besåddes med gräs. Viss plantering av nya träd gjordes också, ett femtiotal björkar, troligen som en trädkrans.

Huvudgången skulle göras 2,5 m bred, från norr till söder, och genom schaktning och utjämning skulle gången få en jämn stigning. I den branta sluttningen i norr anlades en trappa i granit med krysshamrad yta, på ett betongfundament. Den försågs med en ledstång i smidesjärn.

Det fanns en stenmur längs den östra gränsen men denna togs bort för att en helt ny, enhetlig mur skulle kunna anläggas runt hela kyrkogården. Muren skapades av fältsten som murades med cementbruk med indragna fogar. Den grundlades ned till 1,2 meters djup och kröntes av flata stenar med lätt fall utåt. I muren skapades två grindöppningar, i vardera änden av mittgången. Allt järn stålborstades, målades med rostskyddsfärg och ströks med svart lackfärg. Grindpelare tillverkades i granit med pikad yta.

Harald Wadsjö

Nils Harald Mauritz Wadsjö var utbildad arkitekt och hans meritlista vittnar ett stort intresse för kyrkogårdar och gravvårdar. Det var därmed en mycket meriterad och insatt arkitekt som bidragit till utformningen av kyrkogårdarna i Veinge, men även i Mästocka och Tjärby. Wadsjö utbildade sig vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm 1909-1911 och Kungliga Akademien för De Fria Konsterna 1912-1914. Han var anställd i Stockholm hos Fredrik Lilljekvist 1905-1908, hos Gustaf Lindgren 1908-1912, hos Isak Gustaf Clason 1913 och hade därefter egen verksamhet. Han var Arkitekturminnesföreningens arkivarie 1913-1916 och var anställd vid Stockholms kyrkogårdsnämnd 1917-1919. Han författade en del skrifter så som Kyrkogårdskonst, 1918 (red)., Lustgården, 1927, Kyrkogårdskultur, Gravkonst, 1930 (red)., Svenska trädgårdskonsten, 1930-1931 (redaktör och medarbetare) och artiklar rörande kyrkogårds- och gravkultur. Han står bakom en mängd kyrkogårdar bl a i Stockholm, Härnösand, Uppsala, Karlskrona, Hedemora, Falkenberg och Göteborg, samt har ritat upp mot 300 gravar, bl a Monteliusgraven i Stockholm. Han stod även bakom restaurering av kyrkor, bl a i Steninge, Snöstorp och Söndrum, alla i Halland.[78]

Ordningsstadgan för kyrkogårdarna

Förändringar och stilideal som kom i mitten av 1900-talet har fått stor inverkan på kyrko-gårdarna. Man strävade efter en enhetlighet och ordning, men detta skulle uttryckas inom ramar av grönska och liv. För att upprätthålla ordning och skötsel kan man tänka sig att en förenkling av utformningen var en utgångspunkt, t.ex. undvika personliga uttryck samt in-ramningar av gravplaster vilka fick ge vika för gräsytor. Harald Wadsjö upprättade ord-ningsstadga för såväl Veinge som för Mästocka kyrkogårdar. Ramar och grus fick inte före-komma på Mästocka nya kyrkogård. Det fick aldrig förekomma kanter av cement. Gravstenarna skulle vara av sten, opolerad eller mattpolerade, höjd 75 cm, bredd 90 cm på gravplat-ser med mindre än tre gravar. Bredden kunde vara 1,20 m där det var mer än tre gravar på samma plats. Man fick inte anordna egna vilbänkar. Önskade man liggande stenar eller rå-block skulle detta överlämnas till kyrkorådets avgörande.

1980-talet – mer grönska och minneslund

Med tiden blev det dags för en ny förändring. Den nya kyrkogården upplevdes som lite kal och nästan ödslig. Växtlighet bestod av gräsytor, björkradera vid norra och östra muren och hagmarken i sluttningen i den norra delen. Nu ville man tillföra kyrkogården en mer tillta-lande grön prägel, men även skapa en meditationsplats och en minneslund. Planerna på en miljöförbättring upprättades 1987 av Lennart Lundqvist Landskapsarkitektskontor, Uppsala.

Förslaget innebar att trädkransen kompletteras (nyplanteras?) med vårtbjörkar, Betul verrucosa.

Minneslund på Mästocka kyrkogård, enligt ritningar upprättade av AI-Konsult i Laholm AB, upprättade 1999-12-10, Veinge kyrkoarkiv.

Av detta trädslag planteras även en grupp om tre i början av mittgången. Längs mittgångens östra sida planterades tre träd av fågelskörsbär, Prunus avium. På vardera sidan av gångarna planteras träd, två och två, av amerikansk rönn, Sorbus americana. Rygghäckar av snöbär, planterades, Symphoricarpus revularis.

I södra delen föreslogs en minneslund och meditationsplats, dit gångar av smågatsten skulle leda. Platsen skulle omramas av blommande buskar; syrén, *Syringa reflexa*, björkspirea, *Spirea betulifolia,* och parkrhododendron, *Rhododendron catawbiense*. I minneslunden skulle även en liten dammanordnas och en hängpil planteras.

Arkeologi

Det enda som noterats i fornminnesregistret i närområdet runt Mästocka är minnesstenen mellan kyrkogårdsdelarna och ett milstolpsfundament vid vägen mot Veinge kyrkby.

Beskrivning av dagens kyrkogård

Placering och omgivningar

Mästocka är en liten ort, glest bebyggd med lantlig karaktär. Mästocka ligger i inlandet av Veinge socken, en idag skogrik men förr ljunghedspräglad, nära den småländska gränsen. Här finns villor från första delen av 1900-talet och gårdar. Kapellet ligger på en höjd mitt i byn, omgiven av en liten kyrkogård, med en större, yngre begravningsplats direkt norr om kapellet. De närmaste omgivningarna är skogklädda och lummiga, varför kapellet idag inte har en så framträdande roll visuellt i byn. Öster om kapellet och kyrkogården ligger kyrkoherdebostaden, Mästocka 1:16, och en skola, Mästocka 1:35. Det finns även några villor med trädgårdar intill kyrkogården.

Kyrkogården består av två delar; en äldre ursprunglig runt kapellet från 1878 och en yngre från 1962 på en sluttning norr om kapellet. De båda delarna skiljs åt av en väg vilken kantas av grusade parkeringsytor. I norr löper landsvägen mot öster.

Landsvägen norr om kyrkogården.

Kapellet och kyrkogården ligger på en höjd men är tätt omgiven av grönska, skog och villaträdgårdar.

Omgärdning och entréer

Både den äldre kyrkogårdsdelen runt kapellet och den yngre i norr omgärdas av stenmurar. Den äldre är en kallmurad stenmur, en skalmur av fältsten, ovansidan beväxt med mossor, lavar, örter och stensöta. Muren är ca 80-90 cm hög. Längs murens södra sida finns mer växtlighet, buskar mm. Muren runt den yngre delen liknar den äldre men har en betydligt jämnare karaktär; den är jämn och fin och lagd av stenar som huggits till jämn yta mot utsidan, ca 60-70 cm hög.

Till den äldre delen finns två ingångar. På den norra sidan ligger huvudingången, från parkeringen och vägen. Här finns en dubbel smidesgrind mellan stenpelare. På östra sidan, mot prästgården, finns en enkel smidesgrind mellan stenpelare. en från Grindarna har en enkel utformning av enkla räta tenar i ett rutmönster. a räta linjer formade till ett rätvinkligt galler eller rutmönster. Till den yngre delen finns två huvudingångar via grindar; en mitt på den södra sidan, mittemot huvudingången till den äldre delen, och en i andra änden i norr. Denna var ursprungligen tänkt som huvudentré, där besökarna skulle parkera vid den större landsvägen mot Småland, och vandra upp för sluttningen mot kapellet. I sydost intill ekonomibyggnaden finns en liten grind, även den i smide i rutmönster, enkel, mellan stenpelare.

Bilden på andra sidan, i nede vänstra hörnet: Både den äldre och den yngre delen av kyrkogården omgärdas av en naturstenmur täckt med torv. I bakgrundne syns även den enkla stilrena smidesgrinden till den yngrre delen.

Huvudentren till den äldre delen sker geno en smidesgrind mellan stenpelare. det finn säven en mindre grind i öster mot kyrkoherdebostället.

Från landsvägen norr om kyrkogården finns också en grind mellan stenpelare. Den yngre delen omgärdes också av en trädkrans av björk.

Grusgångar delar in kyrkogården i en korsformad plan. grusgångarna går även runt kapellet.

Kvarteren omges av grusgångar och i kvarter A finns även grusade gångar mellan gravraderna.

Planform och gångvägssystem

Kyrkogården runt kapellet är ganska liten och har en relativt rektangulär form. Den utgörs av en grästäckt yta indelad i fyra kvarter av grusgångar i en korsformad plan, där kapellet utgör mittaxeln i väst-östlig riktning. Gången från kapellet mot söder är dock gräsbeväxt.

Den yngre delen har en något mer oregelbunden rektangulär form som ligger på en sluttning mot norr. Den övre delen är planare, och får en allt brantare lutning i norr, ned mot landsvägen. I den yngre delen finns en mittaxel i syd-nordlig riktning, med smalare gångar som strålar ut mot öst och väst enligt en relativt symmetrisk plan. Gången viker dock av i en sväng i norra delens brantare sluttning där gången går över i en stentrappa som leder fram till den norra grinden. Avvikande från det övergripande gångsystemet är en liten stenlagd gång från mittaxeln mot väster till en minneslund.

Bilderna t v: I den yngre delen är gång- och plansystem väldigt tydligt.

Vegetation

Den mest påtagliga vegetationen inne på kyrkogården är gräsytorna inramande av stenmurar och indelade av grusgångar. I den äldre delen är växtlighet begränsad; två stora kastanjer på vardera sidan av gången vid östra grinden mot prästgården. I övrigt finns förutom blommor vid de enskilda gravvårdarna. Stubbar vid murarna vittnar om att det en gång funnits en trädkrans. Dock är kyrkogården så liten och tydligt inramad att växtligheten utanför; i villaträdgårdarna runt om bidrar till en grönskande inramning.

Även i den yngre delen spelar växtligheten utanför i form av skogsvegetation en inramande roll. Dock finns här en tydligare planerad och genomtänkt trädplantering även inne på kyrkogården. Längs murarna finns en trädkrans av björk och mittgången kantas av allé av rönn i den övre södra delen. I den norra delen, där sluttningen blir brant ned mot landsvägen övergår gräsmattan i äng beväxt med lövträd som björk, bok, lönn och ek. I den övre södra delen finns även minneslunden, med större blommande buskar.

Lövängen i den norra delen.

Växtlighet vid gravarna har också betydelse.

Delar av muren har en riklig växtlighet. Även växtligheten i omgivande trädgårdar bidrar till grönskan.

Längs mittaxeln genom den yngre delen av kyrkogården växer rönnar. runt trädens fot finns små planteringar av nävor.

De två stora kastanjerna vid grinden mot kyrkoherdebostaden.

Byggnader

Kapellet är byggt 1878 i nygotisk stil. Det rektangulära långhuset har tresidig koravslutning åt öster och torn i väster byggdes av natursten som vitputsades. Frisen vid tornets takfot dekorerades med en rad av kors i relief. Fasaderna genombryts av rundbågiga fönsteröppningar.

Prästgården eller kyrkoherdebostaden har funnits som bostad åt tjänstgörande präst sedan 1930, men har inte används i detta syfte sedan 1969.[85] Den ligger i en stor parkliknande trädgård öster om kapellet. Det är en stor villa med brutet sadeltak med valmade gavelspetsar. Fasaden är putsad och symmetriskt uppbyggd med en centrerad entré och takkupa, samt nyklassisictiska drag med ljusare hörnkedjor.

En ekonomi- och personalbyggnad ligger vid den östra kanten av den yngre norra delen. Det är en relativt ny byggnad på gjuten grund, en våning, liten länga, klädd med vitmålad lockpanel, sadeltak med mörka betongpannor. Denna byggnad byggdes om och till 1986.[86]

Mästocka kapell sett från den yngre delen av kyrkgoården i norr.

Ekonomibyggnaden.

Kyrkoherdebostaden.

Övrigt

På en kyrkogård finns det även en rad andra inslag, vilka är viktiga för funktionen. Även dessa inslag behöver ha en genomtänkt och anspassad utformning.

På en liten grusad yta mellan de båda kyrkogårdsdelarna i anslutning till p-platsen finns en rest minnessten. Den är omgiven av en stor rhododendron och en ek. Stenen är av granit, nästan två meter hög. På den sydvästra sidan finns en inskription; Gustaf Adolf \ 1929 \ Bertil \ 1949.[84]

Serviceplatserna, dvs anordnade platser där besökare kan hämta vatten, låna redskap och blomvaser, är av olika slag på Mästocka kyrkogård. I den äldre delen vid norra muren i kvarter A finns en mycket enkel serviceplats. Den består av soptunnor, en metallställning för redskap och en vattenkran. I den yngre delen är serviceplatsen inramad av en tjujahäck ochmarken är stenlagd.

Belysningen består av fyra gatlyktor gammaldags stil, utplacerade vid gångarna runt kapellet. I den yngre delen i den södra delen av mittaxeln kantas av gatlyktor av äldre modell, likt de på den äldre delen av kyrkogården runt kapellet.Vid den norra grinden, utsidan av muren, finns en informationsskylt.

Serviceplats vid muren i kvarter A.

Serviceplats vid muren i kvarter F.

En enkel träbänk på stensockel i den yngre delen.

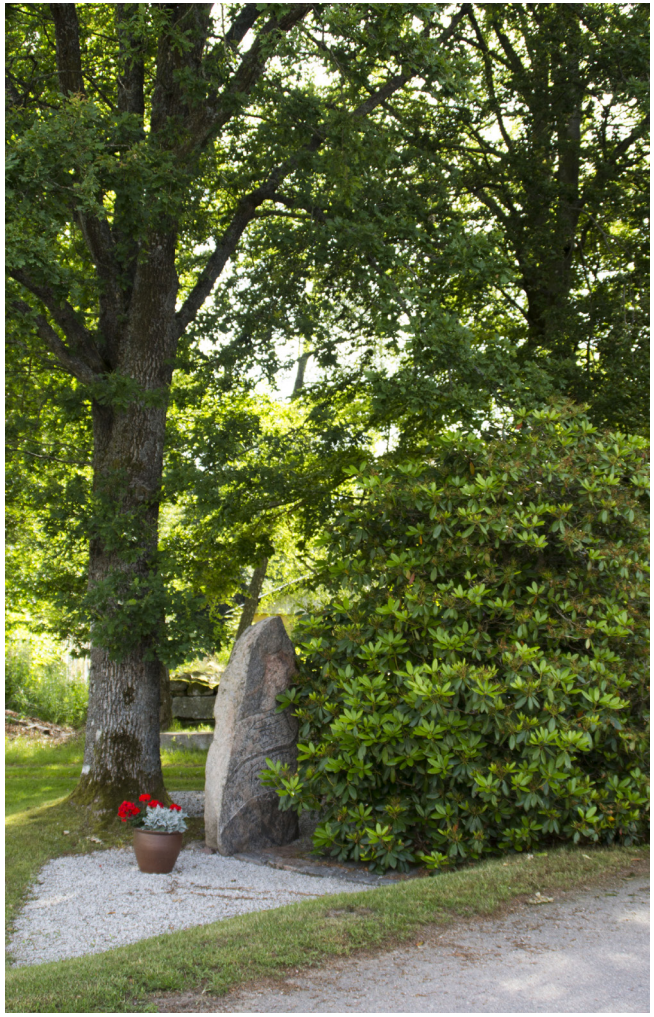

Minnesstenen utanför kyrkogården.

Gravkvarterens karaktär

K v a r t e r A ligger i den äldre delen av kyrkogården runt kapellet, i det nordöstra hörnet. I öster ligger prästgården med sin parkliknande trädgård, som upplevs som en tydlig del av kyrkogårdsmiljön. Kvarteret har en tydlig inramning av stenmuren och kapellväggen. Kvarteret har en något avvikande karaktär jämfört med övriga kyrkogården, då ytan till största delen är täckt av grus och de flesta gravvårdarna har en grusfylld stenram. Gravarna ligger i något oregelbundna rader i nord-sydlig riktning, där vårdarna är vända mot väst eller öst. Gravvårarna är av den enhetliga låga, lite bredare typ som blev vanlig från 1930-talet och några årtionden framåt. Många är tämligen påkostade. En vård, ett kors i marmor har bedömts vara värdefull, och två andra har valts ut som reprresentanter för denna typ, då de har fina stenramar vilka är utofmrade som en tydlig enhet med den stående vården. Dock är kvarterets karaktär med grusfyllda stenramsgravar och grusgångar sammantaget värdefull.

K v a r t e r B ligger sydost om kapellet. Det är ett litet kvarter omgärdat av stenmur och kapellet vägg. Marken är gräsbeväxt. Här finns flera äldre vårdar, från omkring 1900 till 1930-talet, glest placerade i oregelbundna gravrader i nord-sydlig riktning. De är vända mot öster utom den allra västligaste raden där vårdarna är vända mot gången i väster. Kvarteret har därför ett något ålderdomligt intryck med flera högresta äldre vårdar, i lite oregelbundna rader. Mest karakteristiskt för kvarteret är de många högre smala stenvårdarna vilka blev vanliga under senare delen av 1800-talet. Här ser man att formerna levde kvar långt in på 1930-talet. Svart diabas och ljusare graniter är vanliga. Nästan 30 gravvårdar, främst av ovanstående karaktär, har bedömt vara värdefulla/klass 2.

Kvarter B präglas av ett stort antal högresta stenvårdar från 1900-1920-talet.

Kvarter A.

Kvarter B.

K v a r t e r C ligger sydväst om kapellet, omgivet av stenmur och kapellets vägg. Kvarteret har ett ålderdomligt uttryck genom ett fåtal glest placerade äldre vårdar på en öppen stor gräsyta. Av de få vårdar som finns här är flera gjutjärnskors men det finns även äldre stenvårdar. Oregelbundna och glesa gravrader i nord-sydlig riktning.

Här finns en variation av främst äldre vårdar; små enklare och höga smala stenvårdar i sten samt gjutjärnskors. Här finns de äldsta gravvårdarna på kyrkogården; äldsta från 1886 fram till sekelskiftet 1900. Här finns ett antal barngravar, flera från samma familj, vilka försetts med små låga hantverksmässigt huggan stenvårdar. Gjutjärnskorsen är från 1880-talet, alla av samma grundform men individuella skillnader som stjärnor, inskriptioner mm. Knappt tjugo vårdar har bedömts ha kulturhistoriskt värde varav elva är mycket värdefulla/klass 1, främst gjutjärnskorsen och de äldsta stenvårdarna. sju övriga höga stenvårdar är värdefulla/klass 2.

K v a r t e r D ligger i den äldre delen av kyrkogården nordväst om kapellet. Längs västra och norra sidan av kvarteret löper en stenmur, vilken omger hela denna kyrkogårdsdel. Det lilla kvarterets gräsyta är tydligt avgränsad av den låga stenmuren och kapellet.

Den östra delen närmast gången från parkeringen är obelagd och utgörs av gräsmatta. I den västra delen står vårdarna tämligen tätt i något oregelbundna och glesa gravrader i nord-sydlig riktning. Vårdarna är vända mot öster. Längst västerut står de äldsta vårarna från sent 1800-tidigt 1900-tal, vilka har en tradtionella ålderdomliga former som högresta smalstenar. Österut blir vårdarna yngre, från 1930-40-talen och har de tidstypiska formerna; låga enhetliga gravvårdarna med grusfyllda stenramar, vilka blev vanliga från 1930-talet och framåt. Många av dem är påkostade med exklusiv utformning. Bland de äldre finns ett gjutjärnskors och en stenvård från 1896 samt några från 1910-tal. Gjutjärnskorset, samt de två äldsta vårdarna i sten, har bedömts vara mycket värdefulla. Nio är värdefulla/klass 2.

I kvarter C finns ett större antal gjutjärnskors och många mindre äldre stenvårdar.

I kvarter D står vårdarna tätt; äldre höga stenar i väster och lägre, mer enhetliga i öster.

Kvarter E och F ligger i den övre södra delen av den yngre delen norr om kapellet. De bildar en enhet på ömse sidor av den trädkantade mittgången. På sidorna, i norr, öster och väster reser sig skogen vilket skapar ett fint öppet rum av sluttningen. I den östra kanten av kvarter E ligger en ekonomibyggnad. I norr blir sluttningen brantare och består av en löväng utan gravar, ned till landsvägen.

Smalare grusgångar delar in gräsytorna i raka tydliga och enhetliga rader av gravvårdar, i väst-östlig riktning. Alla vårdarna är vända mot norr, då grinden vid landsvägen norr om kyrkogården var tänkt att bli huvudingång. Dock är det idag parkeringen mellan kapellet och denna yngre del som används mest. Här finns bara moderna enhetliga låga mycket tidstypiska stående stenvårdar från 1970-80-talen. Det finns viss variation i stenmaterialet, ovankantens form och dekor. Yrkestitlar är ännu relativt vanliga. Inga gravar i kvarteret har klassificerats som kulturhistoriskt värdefulla.

I kvarterets södra del finns en öppen triangulär gräsyta, som är mer av park med öppna obelagda gräsytor och blommande buskar. Här ligger också minneslunden, söder om kvarter F. På gräsytan i söder skall en urnasklund anläggas, kring en äldre gravvård i sten, hämtad från Veinge kyrkogård.

I kvarter E och F är alla vårdar lika höga och vända mot norr, dit huvudentrén var planerad. på bilden ovan syns landsvägen som passrar förbi mot öster. På bilden nedan skymtar den gamla skolans tak i bakgrunden.

K v a r t e r G ligger som en smal remsa längs den yngre delens västra kant. Det finns ingen tydlig avgränsning mot kvarter F intill, utom en gräsyta och kvarterens skilda karaktärer. Här finns urngravar markerade med små stenvårdar från främst 1980-90-talen. De ligger i täta rader väst-östlig riktning längs muren. Alla vårdar är vända mot öster och kyrkogården. Inga gravar i kvarteret har klassificerats som kulturhistoriskt värdefulla.

M i n n e s l u n d e n ligger i den södra kanten av den yngre delen. Den kan liknas vid en liten välplanerad park, skapad med några få enkla medel. Det har en ren, enkel prägel där materialen är viktiga; sten och växtlighet. En grusgång leder till minneslunden från mittaxeln. Intill lunden är gången täckt med slipade regelbundna stenplattor, fram till en kvadratisk stenkantad vattenspegel/springbrunn med porlande vatten. Vid brunnen finns en större rektangulär stentäckt yta för en bänk. Gången leder vidare i en liten sväng mot sydväst där det finns två större stenblock, på en av dem finns en minnestavla. I söder kantas anläggningen av skyddande rhododendron.

Kvarter G.

Minneslunden.

Gravvårdar på Mästocka kyrkogård

De olika gravvårdstyperna på kyrkogården följer i huvudsak de nationella strömningarna, se tidigare avsnitt. En av de vanligaste ålderdomliga stilarna är stående, höga obeliskformade vårdar från 1840-talet fram till tidigt 1900-tal som är helt eller delvis polerade. Då Mästocka kapell och kyrkogård anlades först i slutet av 1870-talet är de äldsta från omkring 1880. Här kan man se att de ålderdomliga formerna av höga smalstenar levde kvar in på 1930-talet. I kvarter C finns flera gjutjärnskors. Annars är sten det dominerande materialet.

I kvarter A och D finns många fina exempel på de enhetliga låga bredare stenvårdarna med tillhörande stenram vilka fick genomslag från 1920-talet och in på 1950- och 60-talen. I kvarter E och F finns de enklare, mer industriellt producerade stenramarna som är så typiska för sin tid. Det personliga kan dock få uttryck genom dekor. Här är yrkestitlarna fortfarande vanliga. I kvarter G finns det sena 1900-talets vårdar, mindre och mer oregelbundna, bl a används naturstenar utan bearbetning.

I n s k r i p t i o n e r n a på vårdarna består oftast av titel, namn, födelse- och dödsdatum samt ibland gårdsnamn eller ortnamn och en hänvisning till en psalmvers eller bibeltext. Längre inskriptioner är inte vanligt förekommande. Många gravar är familjegravar. Den graverade texten är oftast utan färg eller förgylld och ibland svartfärgad. Texten är försänkt eller upphöjd och metallbokstäver finns ibland på yngre vårdar. Kors och stjärnor är en vanlig dekor överst på stenen.

Yrken som har präglat Mästockatrakten är övervägande relaterade till lantbruk som t ex lantbrukare, hemmansägare och åboen. Kvinnor benämns oftast som makan, hustrun, frun, änkan, dottern men även flickan. Det finns dock titlar som skollärarinnan. Det var vanligt att sonen eller dottern bodde kvar på familjens gård hela livet eller att flera syskon blev kvar på gården för att sen vila under samma sten. Barngravar var mindre och enkla i sin utformning. Andra titlar förekommer knappt på de äldre vårdarna. På vårdarna i den yngre delen finns det dock en rad titlar som berättar om en mer levande bygd under andra hälften av 1900-talet.

Det finns ett fåtal exempel på inskriptioner, likt hälsningar från de som rest vårdar så som ”vila i frid”. Det är vanligt med hänvisning till någon psalmvers och var personen kom ifrån, antingen ort eller gård. Längre inskriptioner är ovanligt, men det finns några exemepl som som ”Sälla äro de som sofva” på grav C 114-115. På sockeln till det vita marmorkorset på grav A 87 står ”Himmelriket hör sådana till Matt 19:14”.

Det vanligaste m a t e r i a l e t på vårdarna är granit av olika slag men diabas, gnejs, marmor, kalksten, sandsten förekommer liksom gjut- och smidesjärn, koppar och labrador. Bland äldre vårdar är stenen ofta slät med helt eller delvis polerad framsida och på yngre vårdar är stenen ofta blank-, mattpolerad, råslammad eller obearbetad. Idag sker utvinning av grå granit till stor del i Bohuslän och Skåne. Rödgrå och blåbrun granit bryts i Bohuslän och Småland. Röd granit kommer i huvudsak från Bohuslän, Skåne och Småland men även från Uppland och Västergötland. Diabas (svart granit) bryts till största delen i norra Skåne och södra Småland.

Stenindustrins framväxt i södra Sverige gagnades av den rika tillgången på material samt goda sjötransport- och lastplatser längs kusten. Den svarta och gröna graniten betingade högst priser och fanns främst i Skåne, Blekinge och Småland. Stenen användes främst till byggnadssten, monument och gravvårdar. Halmstad kom att bli Hallands största stenhuggardistrikt och kring 1860-talet började man bryta sten vid stenbrottet i Söndrum.[87]Halmstads Stenhuggeri AB skapades 1876 och kom kring 1890-talet att överlåtas på en tysk ägare. Mycket export gick nu till Tyskland och England. I början av 1900-talet flyttades stenindustrins tyngdpunkt till Lysekilstrakten i Bohuslän. Det största Bohusländska bolaget C.A. Kullgren startade 1842 och hade filialer i bl a Halland. 1905 bildades ett nytt bolag – Skandinaviska Granitaktiebolaget då det gamla bolaget gick i konkurs. Kring 1910-20-talet blomstrade stenbrottsverksamheten ochhar därefter minskat. Efter 1960-talet har sporadisk blockstensbrytning ägt rum.[88]

Sälla äro de som sofva, C 114-115.

På sockeln till marmorkorset på A 87 står ”Himmelriket hör sådana till Matt 19:14”. Denna grav är även unik på Mästocka kyrkgoård genom sin form och sin inramning av naturstenar.

De mest karaktärsskapande gravvårdstyperna på Mästocka kyrkogård är de högresta smalstenarna, främst i diabas, och de många gjutjärnskorsen.
Bilderna till vänster: B 78 är en grovhuggen bautasten i diabas med fin dekor. B 125 är en helt slipad diabassten krönt med ett kors. D 12-13 som är den äldsta vården i kvarteret från 1896 rest över en gästgivare.

På Mästocka finns ovanligt många gjutjärnskors. Till höger en ovanlig form med tillhörnade planteringskärl på vilket inskriptionen står, C 61. nedan till vänster två gjutjärnskors bredvid varandra C 210-212 från tidigt 1900-tal, vilket visar hur länge denna form levde kvar. Nederst till höger C 67 som står på en liten stensockel.

Bilderna t v; på Mästocka finns också flera små handhuggna vårdar från tiden kring 1900, där baksidan och kanterna ofta är huggna för att likna en stenmur, C 123-124. Ovan A 25-26 är ett fint exempel på vård från 1940-talet med tillhörnade stenram. Nedan en högrest stenvård med fin dekor av blommor i relief och grovhuggen stenram, D 50-51. T h en av de äldsta vårdarna på kyrkogården står vid muren i kvarter D. Nere t h ett exempel på yngre vård i kvarter F. Den isar på en av alla de handlare som en gång fanns i Mästocka.

Många vårdar är idag nedtagna pga sin instabilitet. Denna vård i kvarter C har troligen förlorat en medaljong i marmor överst, är vittrad och beväxt med alger.

De vanligaste s k a d o r n a är lavar och erodering på gravstenarna. Alger förekommer i mindre grad. På gjutjärnskors/staketförekommer rost. Idag är det också vanligt att instabila vårdar monterats ned för att de inte ska falla och skada någon. Stenarna står då lutade mot sin sockel, eller ligger ned på marken.

Sammanfattande karaktäristik

Mästocka kyrkogård ligger på en höjd i byn Mästocka i Veinge sockens inland. Runt kapellet från 1878 ligger den äldsta delen av kyrkogården. Den är inhägnad av en kallmurad stenmur och indelad i fyra kvarter i en symmetrisk korsformad plan där kapellet ligger i mittaxeln i öst-västlig riktning. Grusgångar delar i gräskvarteren. Det finns ingen trädkrans kvar idag, förutom två högre kastanjer vid en grind mot öster. Växtligheten i de intilliggande villaträdgårdarna bidrar dock till en lummig rumslighet och inramning. I kvarter B-C-D finns de äldsta vårarna och dessa kvarter präglas av höga smala stenvårdar samt ett flertal gjutjärnskors i kvarter C. Kvarter A och östra delen av kvarter D karakteriseras av låga breda stenvårdar från mitten av 1900-talet med grusfyllda stenramar.

Norr om kapellet och den äldre kyrkogården finns en yngre del invigd 1972. Denna del har en tydlig plan, en mittaxel från söder till norr ned för den grästäckta sluttningen som avslutas i en mer naturnära löväng. Kyrkogården inramas av en stenmur och en trädkrans av björk. Den höga skogen runt om bidrar också till att ge kyrkogården en inramning och rumslighet. Kvarteren är strikt indelade i raka rader längs smala grusgångar i öst-västlig riktning. Gravvårdarna härrör från tiden efter 1970 och är av den mycket tidstypiska sorten av låga bredare stående vårdar i sten. Längs den västra muren ligger ett yngre kvarter av urngravar med mindre tätt stående vårdar. I södra delen finns en minneslund och i östra kanten en ekonomibyggnad i trä.

Olika tider finns representerade; från de äldsta gravvårdarna till vår samtid.

Kulturhistorisk bedömning och bevarandeförslag

Lagstiftning

Idag ansvarar oftast de enskilda pastoraten eller församlingarna för kyrkogårdarna. De sköter planeringen av kyrkogårdarna och måste därför vara medvetna om de kulturhistoriska värdena, vilka enligt lag skall beaktas och förvaltas. Vissa åtgärder kräver tillstånd från länsstyrelsen som är den myndighet som ansvarar för kulturmiljövårdens intressen enligt Kulturminneslagen.

Det är gravrättsinnehavaren som äger gravplatsen så länge gravrätten löper vilket medför långtgående rättigheter över gravanordningens utformning. Gravanordning som ännu är i privat ägo kan klassas som kulturhistoriskt värdefull, men beslutanderätten finns ändå kvar hos gravrättsinnehavaren. Det ligger därmed till stor del hos gravrättsinnehavaren hur anpassning till kyrkogårdens karaktär och kulturhistoriska värde sker. Först när gravrätten upphört tillfaller gravplatsen upplåtaren som måste beakta de regler som finns till skydd för kulturmiljön. I kulturminneslagens första kapitels inledande bestämmelser framhålls det dock att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö och ansvaret vilar på oss alla.

Nedan följer en sammanfattning av de lagar och förordningar som berör vården av våra begravningsplatser och dess kulturhistoriska värden samt kommentarer till lagstiftningen.

Skyddet av vårt kulturarv regleras framför allt av kulturmiljölagen (SFS 1988:950) som innehåller generella bevaranderegler för kyrkogårdar, begravningsplatser, kyrkliga inventarier och fornminnen. Fasta fornlämningar är lämningar efter historisk verksamhet som är varaktigt övergivna, och bedöms vara tillkomna innan 1850. På en äldre kyrkogård kan det t ex vara rester av äldre byggnader, murar och gravar, vilka kan beröras vid markarbeten, både ute på kyrkogården och inne under kyrkgolvet. Samråd skall därför alltid ske med länsstyrelsen när det gäller arbetsföretag på äldre kyrkogårdar. *(KML, 2 kapitlet, 1 §, 10 §)*

Kyrkobyggnader och kyrkotomter, uppförda och tillkomna innan 1939, får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Kyrkotomt är ett område kring en kyrkobyggnad som hör samman med byggnadens funktion och miljö. (*Lag1999:304)*. Även begravningsplatser skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. (*Lag1990:1146)*. Det krävs alltid tillstånd för utvidgning, uppförande eller väsentlig ändring av byggnader, murar, portaler eller andra fasta anordningar på kyrkotomten och begravningsplatser anlagda före utgången av år 1939. Sedvanliga underhållsarbeten eller brådskande reparationsåtgärder får utföras utan tillstånd. Sådana åtgärder skall utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till byggnadens eller anläggningens kulturhistoriska värde. *(KML, 4 kap, 2, 3, 5, 11, 13 §§)* Åtgärder som till stor del förändrar och kan skada en begravningsplats är bl.a. upprepad borttagning av växtlighet och förändringar av ytmaterial eller omgärdning på en gravplats eller gångstråk samt elektrisk belysning. Ytterligare en åtgärd som man bör uppmärksamma är borttagande av återlämnade gravanordningar.

Gravvårdar som är mycket värdefulla kan klassas som inventarier av kulturhistoriskt värde och får då ett särskilt skydd, vilket innebär att de skall förvaras och vårdas väl. För avyttring, reparation, ändring, flyttning m m av sådana inventarier behövs länsstyrelsens tillstånd. *(KML, 4 kap, 6 §)* För gravvårdar som är upptagna på kyrkans inventarieförteckning finns möjlighet att erhålla s.k. kyrkoantikvarisk ersättning för vårdåtgärder förutsatt att de finns med i en vård- och underhållsplan.

I Begravningslagen (SFS 1990:1144) finns regler för hur myndigheten skall uppträda mot gravrättsinnehavare och vad som gäller för gravvårdar som av kulturhistoriska skäl bör bevaras för framtiden. Gravrättsinnehavaren har enligt begravningslagen rätt att bestämma gravanordningens utformning och utsmyckning. Upplåtaren kan dock begränsa gravrättsinnehavarens bestämmanderätt för att tillgodose god gravkultur. Det innebär t ex att på den del av kyrkogården som bedöms som kulturhistoriskt värdefull, kan upplåtaren ha föreskrifter rörande nya gravanordningars utformning för dess anpassning till helhetsmiljön. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Om en gravanordning tillfallit upplåtaren och är av kulturhistoriskt värde skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig plats. *(Begravningslagen, 7 kap, 26-28, 37)*

Det kan även krävas bygglov från kommunens byggnadsnämnd för åtgärder på kyrkotomter och begravningsplatser enligt plan- och bygglagen (SFS 2010:900). Även denna lag hanterar kulturhistoriska värden. En kyrkogård eller begravningsplats som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas och ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och tekniska egenskaper i huvudsak bevaras. *(PBL kap 8:13-18)* Bygglovsansökan till byggnadsnämnden kan även behöva genomgå länsstyrelsens prövning, om begravningsplatsen är anlagd före 1940, eller för de begravningsplatser anlagda efter 1939 vilka besitter stort kulturhistoriskt värde.

Alléer och därmed även trädkransar runt kyrkogårdar skyddas i förordning om skydd enligt Miljöbalken (SFS 1998:808) och förordning (SFS 1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken, 7 kap., genom biotopskyddet. Länsstyrelsen ansvarar för att biotopskyddet följs och kan ge dispens om det finns förutsättningar.[89]

Bevarandeförslag

Ur historisk synpunkt är en kyrkogård av betydelse för förståelsen av trakten omkring. Detta gäller naturligtvis även för Mästocka kyrkogård. Gravanordningar från olika tidsepoker kan visa olika tiders skiftningar i stilideal och olika typer av tillverkningsmetoder och vad det är för personer och yrkeskategorier som förekommit i bygden under de perioder som kyrkogården använts. Det är därför av största vikt att de få äldre gravar som finns bevarade också i fortsättningen omhändertas för att ge en så bred förståelse som möjligt av kyrkogården och trakten. Mästocka kapell och den äldsta delen av kyrkogården (kvarter A-D) anlades 1878. Den äldre delen har många karaktärsdrag och inslag kvar från den äldsta tiden. Den yngre delen och dess kvarter är en tydlig årsring i anläggningen. Vegetation, kvartersbildning samt enskilda gravvårdar ger uttryck för kyrkogårdens ursprung och utvidgningar. Bevarandeförslagen syftar till att skydda och bevara de idag fortfarande synliga tidsperiodernas olika utformning och karaktär. De skyddade delarna och objekten på kyrkogården kan därmed visa på såväl den allmänna kyrkogårdsutvecklingen som på bygdens historia.

De enskilda gravanordningarna har undersökts och klassificerats efter olika kriterier. 1900-talets alla decennier är ännu rikt representerade, varför det främst är viktigt att slå vakt om de få kvarvarande vårdarna från 1800-talet. Likaså skyddas de vårdar som har ett miljövärde för de äldre kvarteren samt de delområden där gravvårdar med grusfyllda inramningar dominerar.

Bevarandeprogrammet för Mästocka kyrkogård är utformat så att det omfattar kyrkogårdens övergripande karaktär med planform, gångsystem, omgärdning och vegetation samt de olika gravanordningarna. De olika faktorerna ska tillsammans spegla kyrkogården från sent 1800-tal fram till idag.

Värderade Gravvårdar

Urvalet av gravvårdar i den selektiva inventeringen har gjorts med utgångspunkt i den klassificering

Detalj från räcket vid den norra trappan.

som Centrala Gravvårdskommittén, CGK, presenterat i skriften *Gravvårdar – Allmänna råd för bevarande och återanvändning*, 1998 samt *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, 2007.* Samtliga klassificerade vårdar är införda i en tabell, se bilaga 3, och har fotograferats. Alla vårdar som är mycket värdefulla har dokumenterats med blankett

och foto, liksom ett antal av de värdefulla vårdarna när de är särskilt utmärkande på något sätt.

Klass 1/Mycket värdefulla utgörs av gravvårdar med stort kulturhistoriskt värde som verkligen skall bevaras på sin plats när gravrätten upphör, och som inte bör återanvändas. På Mästocka kyrkogård har tio vårdar placerats i denna klass, främst gjutjärnskors samt de äldsta vårdarna som berättar om när kyrkogården anlades, från 1870-80-talet och finns i kvarter B och C. De är idag fysiska historiska dokument som berättar om kyrkogårdens ålder, dvs. äldre än kyrkan. Alla dessa vårdar har dokumenterats med blankett och foto. Enligt CGK: s värdering bör alla kors, kedjor och staket av gjutjärn då de är en försvinnande liten rest av unik konstruktionsperiod inom byggnadssektorn.

Klass 2/Värdefulla är de gravvårdar med kulturhistoriskt värde som är värda att bevara med hänsyn till kulturmiljön på hela begravningsplatsen, för ett kvarter eller en speciell tidsepok. På Mästocka kyrkogård har knappt 50 vårdar tillförts denna klass. De flesta ligger i kvarter B och D, samt enstaka i kvarter A och C. Värdefulla är de vårdar som är från kyrkogården anlades till tidigt 1900-tal. Många är högresta stenvårdar vilka bidrar till kvarterens och kyrkogårdens ålderdomliga prägel. Dessa vårdar är ofta fina hantverk och estetiskt utförande. Något yngre vårdar finns med när de har en särskilt estetisk utformning, ofta med sammanhörande vård och inramning. Inga vårdar från tiden efter 1950 är klassificerade. Dessa vårdar bör bevaras på ursprunglig plats eftersom de är värdefulla genom sin befintliga placering. De kan dock återupplåtas och omarbetas med stor varsamhet och respekt. Där inskriptionen är av särskilt värde bör denna framgå även efter återanvändning. Samtliga klassificerade vårdar är införda i en tabell, se bilaga 3. Ett antal av dessa vårdar är också inventerade med en egen blankett när de är särskilt utmärkande av något slag.

Övriga utgörs av övriga gravvårdar utan något högre kulturhistoriskt värde. Dessa har inte inventerats eller dokumenterats. I denna klass ingår samtliga vårdar från tiden efter 1950, samt äldre vilka ännu är rikt representerade. De har ofta gravrättsinnehavare och kan återupplåtas, flyttas och i vissa fall tas bort. Samtliga stenramar bör dock bevaras i kvarter A.

Generella riktlinjer för Mästocka kyrkogård

- De båda kyrkogårdsdelarna och kvarterens planform skall bevaras och som en följd av detta även gångsystemet. De ursprungliga ritningarna, där sådana finns, bör stå som utgångspunkt vid förändringar och vård.
- De gångar som har kvar sin grusbeläggning bör behållas. Vid ev. handikappanpassning bör val av material noggrant prövas för att inte skada kyrkogårdens kulturhistoriska värde. Packat stenmjöl kan vara en lämplig metod. (Se boken ”*Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar*” för mer information om vilka gångar som passar på en kyrkogård.[91])
- Omgärdning i form stenmurar skall bevaras.
- Kyrkogårdens entréer; smidesgrindar mellan stenstolpar skall bevaras och underhållas med traditionella metoder och material.

Smidesgrindar mellan stenstolpar till de båda kyrkogådsdelarna. .

- Kvarterens mark bör förbli täckt av gräsmatta indelad av grusgångar (undantag kvarter A).
- En plan för återplantering av trädkrans runt den äldre delen bör tas fram. Då denna del är relativt liten kan träden med fördel placeras tämligen glest och gärna vårds och beskäras så att de inte blir allt för stora.
- Den yngre delen av kyrkogården bör även vara omgärdad av en trädkrans. Vid förändring/borttagande av träd krävs tillstånd från Länsstyrelsen. Alléer och träd utanför kyrkogården kan omfattas av miljöbalkens biotopskydd och Kulturmiljölagen och ev. förändring av dessa handläggs av länsstyrelsen. Den sparsamma vegetationen inom kvarteren ett karaktärsdrag som bör bevaras. Endast små, lågväxande växter bör förekomma på de enskilda gravarna.
- Andra inslag på kyrkogården så som soffor, belysning, papperskorgar och servicestationer bör hålla hög kvalitet beträffande material och

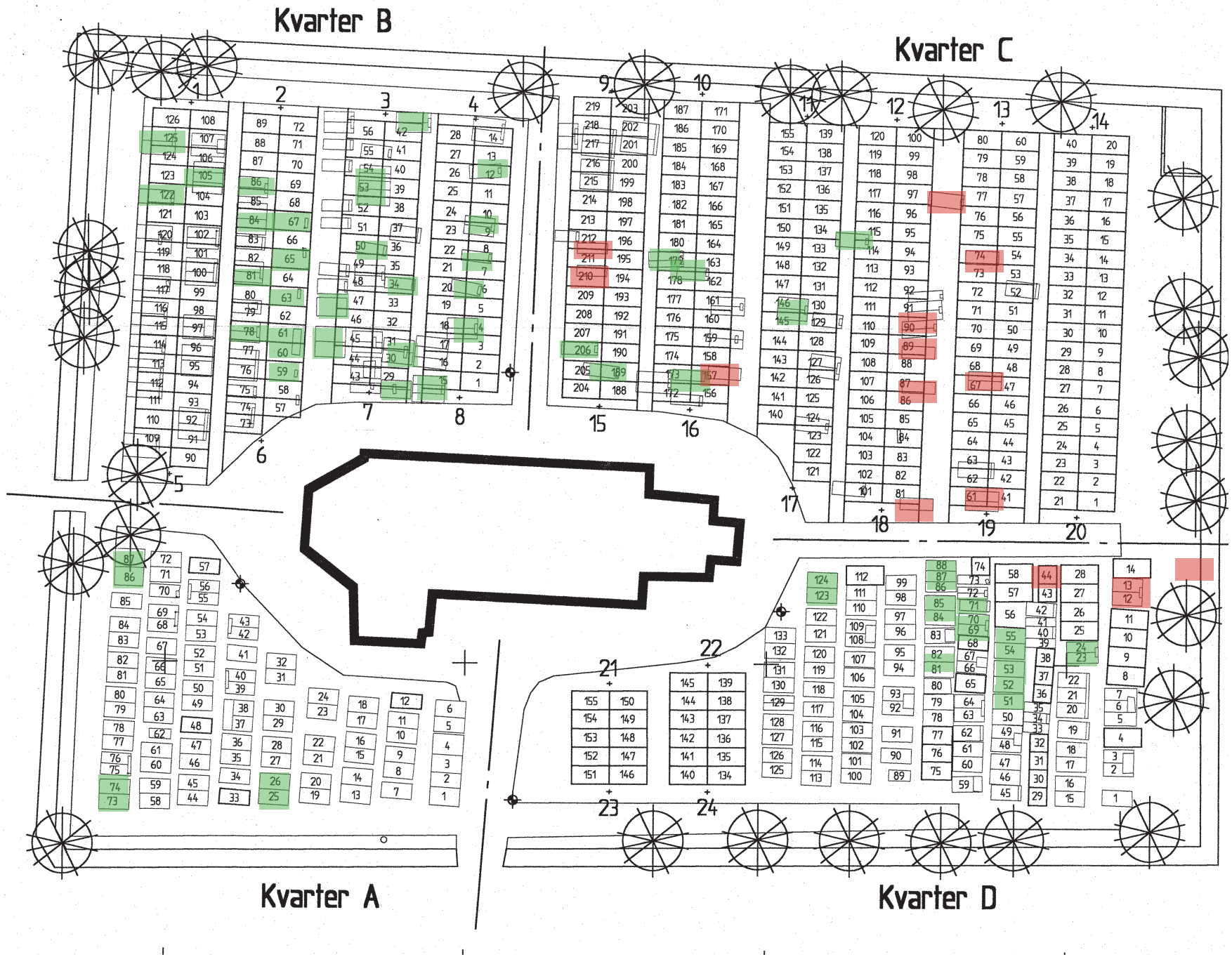

Klass 1/ mycket värdefull

Klass 2/ värdefull

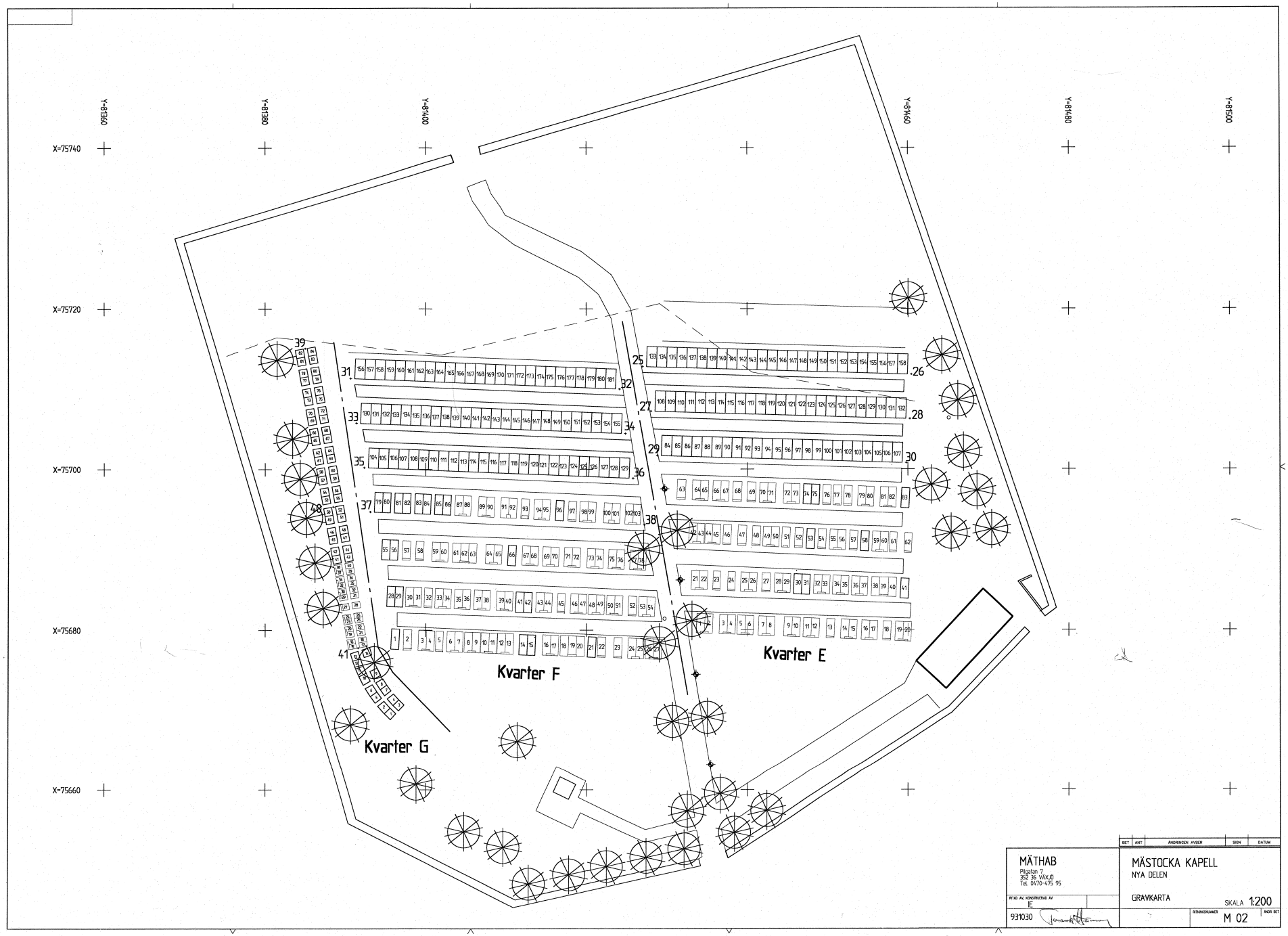
Y=61560
Y=61580
Y=61600
Y=61640
Y=61680
Y=61700
X=75740
X=75720
X=75700
X=75680
X=75660
Kvarter E
Kvarter F
Kvarter G
MÄTHAB
Pilgatan 7
352 36 VÄXJÖ
Tel. 0470-475 95
RITAD AV, KONSTRUERAD AV
IE
931030
BET | ANT | ÄNDRINGEN AVSER | SIGN | DATUM
MÄSTOCKA KAPELL
NYA DELEN
GRAVKARTA
SKALA 1:200
RITNINGSNUMMER
M 02
ÄNDR. BET

utformning, men vara neutrala och inte stjäla för stor uppmärksamhet från de gamla kulturhistoriska miljöerna.

- Kapellet bör bevaras, vårdas och underhållas med material och metoder som ursprunget.

Generella riktlinjer för gravvårdarna

- Kyrkogårdens gravanordningar ska spegla olika formvariationer och stilideal samt berätta om olika personer och yrkeskategorier som förekommit i trakten. Ovanliga/ålderdomliga titlar på gravstenar bör bevaras. Se även avsnitt om vård och underhåll av gravvårdar, vars inriktning bör följas.
- Det kan finnas en möjlighet att söka kyrkoantikvarisk ersättning för mycket värdefulla (klass 1) gravanordningar, där gravrätten återgått till församlingen och gravanordningen tillfallit upplåtaren, och då kan räknas som fasta anordningar på begravningsplats. För att ersättning ska kunna beviljas till vård av sådana gravanordningar ska de föras upp på en särskild förteckning ”kulturhistoriskt mycket värdefulla gravanordningar”. Förteckningen ska fastställas av kyrkorådet i samråd med länsstyrelsen. Församlingen ansvarar för att de gravanordningar som förts upp på förteckningen vårdas och bevaras.
- Alla gravanordningar som är klass 1/mycket värdefulla skall bevaras och vårdas på plats d v s skadade vårdar skall lagas och konservator skall upprätta program för att på lämpligt sätt åtgärda skadade äldre gravanordningar.
- Återlämnade gravanordningar som är klass 1/mycket värdefulla skall ej återupplåtas.
- Alla gjutjärns-, smideskors och gjutjärnsplattor skall bevaras och vårdas och underhållas med traditionella metoder.
- Alla ovanliga omgärdningar som gjutjärns-, smidesjärns-, och buxbomsomgärdningar skall bevaras och vårdas och underhållas med traditionella metoder. Alla stenramar i kvarter A bör bevaras. De kan återupplåtas.
- När en befintlig gravplats av kulturhistoriskt värde skall kompletteras med nya vårdar som t ex placeras i en stenram, bör den nya vården anpassas till den äldre vården genom liknande material, bearbetningssätt, typsnitt och formspråk.
- Nytillskott av gravanordningar bör ske på befintliga tomma gravplatser och med hänsyn till de äldre omkringliggande gravanordningarnas placering. Urnsättning kan tillåtas även i äldre kvarter om gravplatsen få samma storlek som en kistgrav.

Många av de värdefulla gravvårdarna står i kvarter B.

- Värdefulla gravvårdar kan ev. återanvändas om inte omarbetningen minskar eller förvanskar det kulturhistoriska värdet. Omarbetning bör ske på ett för gravvården tidstypiskt sätt i fråga om bearbetning och utformning. Vårdarna bör bevaras på ursprunglig plats, men i speciella fall kan det vara motiverat att de flyttas inom sin tidszon om det inte stör helhetsintrycket på kyrkogården eller del av kyrkogården.
- Övriga gravvårdar kan av kretsloppsskäl eller andra skäl återanvändas. Även omarbetning av dessa vårdar bör ske på ett för gravvården tidstypiskt sätt i fråga om bearbetning och utformning. Om skäl för bevarande saknas kan gravvårdarna bortföras. Gränsen för vad som betraktas som kulturhistoriskt värdefullt flyttas ständigt framåt och inom ett tiotal år kan 1950-60-talens gravvårdar betraktas som spår av äldre tiders gravvårdskultur som hotas av utplåning. Det är därför önskvärt att man så långt det är möjligt bevarar alla gravvårdar på sin ursprungliga plats.
- Vid förflyttning och omarbetning av en vård rekommenderas dokumentation genom fotografering. Genom fotona skall framgå stenens helhetsutseende, detaljer och text, samt vårdens placering på kyrkogården. Fotona bör sedan arkiveras då detta är av stort värde för den fortsatta samhällsforskningen och för enskilda släktforskare.

Riktlinjer för kvarteren

Kvarter A

Utöver de generella reglerna gäller följande:

- Bevara alla stenramsgravar i kvarter A. Återlämnade gravramar utan vård skall bevaras och kan återupplåtas. Nytillskott av stenramsgravar kan tillåtas där det saknas stenram.
- Nya stenramsgravar kan tillåtas.
- Alla kvarvarande grusgångar inom kvarteren bör också bevaras.

Kvarter B, C och D

- Bevara karaktären med varierade gravar och flertal äldre höga och ibland monumentala stenvårdar.
- I de fall där klassificerade vårdar har en inramning bör även ramarna bevaras.
- Alla klassificerade vårdar bör bevaras på sin ursprungsplats för att spegla kyrkogårdens och kvarterets historia. Placering av nya gravar bör respektera denna placering.
- Den äldre vården vid muren i kvarter D bör bevaras och ev placeras på lämpligare plats.
- Bevara stenramsgravarna i den östra delen av kvarter D. Återlämnade gravramar utan vård

Vattendammen i minneslunden.

skall bevaras och kan återupplåtas. Nytillskott av stenramsgravar kan tillåtas där det saknas stenram.

Kvarter E, F, G och minneslunden

Utöver de generella reglerna gäller följande:

- Den ursprungliga planen för denna del är väl genomtänkt, symmetrisk och präglad av sin tid. Växtligheten och ingående komponenter bygger på platsens och den lokala särdrag. Den bör därför bevaras. Ytan bör vara grästäckt, indelad av grusgångar och ytorna kantas av trädrader.
- Genom sin ringa ålder bör kanske inga övriga kulturhistoriska värderingar läggas här, men planen har ett arkitektonisk värde.

Vård och underhåll av gravstenar

Följande råd är främst hämtade från *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, CGK, 2007.

För vård och underhåll av kulturhistoriskt värdefulla gravar har Riksantikvarieämbetet gett ut en skrift ”*Vård av gravstenar*”. Denna tar främst upp äldre vårdar, från medeltiden fram till mitten av 1800-talet. Skriften finns att ladda ner på Riksantikvarieämbetets hemsida raa.se

För nyare vårdar finns en skrift utgiven av Sveriges Stenindustriförbunds SSF:s *Stenhandbok om Gravvårdar*. Här finns bl a råd om hur stenar kan rengöras och underhållas.

Gravvårdar i klass 2/värdefulla och andra vårdar kan återupplåtas. Dessa vårdar bör stå kvar på sin ursprungliga plats eller möjligtvis flyttas inom sin tidszon för att ännu visa kvarterets eller kyrkogårdsdelens årsring och historia.

Återanvändning av vårdar kan kräva en viss bearbetning av stenen. Detta är möjligt med kristallina bergarter som granit, diabas, gnejs, porfyr och kvartsiter. Vilka är de stenarter som är vanligast förekommande på kyrkogården. Sedimentära bergarter som sandsten, kalksten, skiffer och marmor, vilka var vanligare i äldre tider, är olämpliga att bearbeta. Vårdar i metall kan och bör inte omarbetas. Det kan dock vara möjligt att förse dem med en ny metallplatta med ny inskription, vilket kan möjliggöra en återanvändning.

Vid omarbetning krävs hög hantverksskicklighet och stenkunskap, i högre grad än vid nytillverkning. Bearbetningsteknik och stil måste överensstämma ed den ursprungliga gravvården. Riktlinjer vid återanvändning är:

- Kulturhistoriskt värdefulla vårdar får inte utsätts för uppenbar risk att förstöras eller förlora sitt värde.
- Rengöring, omslipning eller nedhuggning av textyta får inte medföra att ursprungliga bearbetningar eller materialegenskaper förstörs.
- Text, stil, val av dekor samt bearbetning skall överensstämma med anordningens ursprungliga utförande och tidsepok.

Vad jorden gömmer ej hjärtat glömmer. en inskription på B 52-54.

Källor

Tryckta källor och litteratur

Aronson, Roland, *Kyrkogårdens estetik och minnesmärken*, Forntid-Nutid-Framtid, i *Sten* nr 3/2000, s 27-29

Berglund, Allan, *Kyrkogårdar i Nordhalland*, s 16-22 i *Vår bygd* 1922, Nordhallands hembygdsförening och Norra Hallands Kulturhistoriska förening, 1922

Bräkne-Hoby kyrkogård, Bräkne-Hoby pastorat, Lunds stift, en kulturhistorisk dokumentation, Länsstyrelsen i Blekinge, 2002

Bucht, Eivor m.fl., *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Stad & Land, Movium/inst. för landskapsplanering, nr 103/1992, 1992

Bygd att vårda. Program för kulturmiljövård, Landsantikvarien, Hallands länsmuseer, Laholms kommun, 1987, Laholm

CGK, Centrala Gravvårdskommittén, Gravvårdar, Allmänna råd för bevarande och återanvändning, Stockholm, 1998

CGK, Centrala Gravvårdskommittén, Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Västerås, 2007.

Halland – Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Sockenkyrkorna, Kulturarv och bebyggelsehistoria, universiteten i Stockholm, Umeå och Uppsala samt Riksantikvarieämbetet med stöd av Riksbankens Jubileumsfond, Riksantikvarieämbetets förlag, 2002

Hammarsköld, Hans, Theorell, Anita, Wästberg, Per, *Minnets stigar, en resa bland svenska kyrkogårdar,* Bokförlaget Max Ström, 2001

http://sv.wikipedia.org/Mästocka skjutfält, 2015-02-25

Kapellkyrkogården, Kulturhistorisk dokumentation med bevarandeplan, Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, 2004, Halmstad

Klintborg Ahlklo, Åsa, *Mellan trädkrans och minneslund – svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990,* Stad & Land nr 167, Movium, sekretariatet för den yttre miljön vid Sveriges lantbruksuniversitet, 2001

Kulturmiljövård, nr 6:89, Tema kyrkogårdar, information utgiven av Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1989

Lundby kyrkogårdar, Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 9,Göteborgs kyrkogårdsförvaltning och Göteborgs stadsmuseum, Göteborg, 1997

Nilsson, Greta, *Mästocka en bygd i förvandling*, Veinge Tryckeri, 1991

Nordiska museet, Svenskt liv och arbete nr 31, red. Mats Rehnberg, *Stenhuggarminnen,* Malung, 1973

Onsala kyrkogård, Kulturhistorisk inventering, Förslag till bevarandeplan, Landsantikvarien, Hallands länsmuseer, 1996

Reijer. Pål., Sörensen. Ann-Britt., *Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar*, i Stad & Land 170:2007. Movium-centrum för stadens utemiljö SLU, Alnarp. ISBN: 978-91-576-7235-3

Släps kyrkogård, Kulturhistorisk dokumentation, Förslag till bevarandeplan, Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, 2003, Halmstad

Svenska kyrkan, *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning, version 1.1*

Säve och Rödbo kyrkogårdar, Kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 12, Göteborgs Kyrkogårdsförvaltning i samarbete med Göteborgs Stadsmuseum, Göteborg, 1999

Vallda kyrkogård, Kulturhistorisk dokumentation, Förslag till bevarandeplan, Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, 2003, Halmstad

Vård av gravstenar, Riksantikvarieämbetet, Växjö, 2002

Wadsjö, Ambrosiani, *Kyrkogårdskonst- Avbildningar från äldre svenska kyrkogårdar,* AB Svenska Teknologföreningens Förlag, Stockholm, 1919

Arkiv

Veinge församling

Gravkarta över Veinge kyrkogård

Veinge kyrkoarkiv, OIb:1, handlingar som rör kyrkogården, 1943-1981

Veinge kyrkoarkiv, OIb:2, handlingar som rör kyrkogården

Information lämnad av vaktmästare xx på Mästocka kyrkogård.

Landsarkivet i Lund

Veinge kyrkoarkiv OI: 1 Handlingar angående kyrka och kyrkogård 1694-1891

Veinge kyrkoarkiv, OIb:1, handlingar som rör kyrkogården, 1943-1981

Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer

Historiskt kartöverlägg

Lennartsson. Britt-Marie. Mascher. Catharina, *Kulturmiljöprogram för Laholms kommun, utkast*,

s 270-278 (Veinge), s 233-238 (Tjärby) 2015
Kulturmiljö Halland arkiv, Veinge kyrka 1946-,

Lantmäteriet

Ekonomisk karta, Rikets allmänna Kartverk, ekonomiska avd. bladet Mästocka, 1923

Riksantikvarieämbetet

ATA, Topografiska arkivet, Veinge socken
Fornminnesregistret, FMIS Veinge

Foton

Fotografering har skett digitalt, i raw-format. Originalen till fotografierna förvaras i arkivet hos Kulturmiljö Halland, Hallands länsmuseer, Bastionsgatan 3 i Halmstad.

Film 2014-77 i arkivet innehåller fotografier som visar Mästockakyrkogård är tagna juli 2014-september 2015. Fotona är tagna av Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland.

Fotnoter

1 Handbok, CGK
2 Bucht m. fl., s 12
3 Bucht m. fl., s 97
4 Bucht m. fl. s 12
5 Halland, landskapets kyrkor, s 22
6 Bucht m.fl., s 14-18
7 Släps kyrkogård, s 13
8 Onsala kyrkogård, s 11
9 Halland, landskapets kyrkor, s 65
10 Halland, landskapets kyrkor, s 20

11 Berglund, s 16-22
12 Hammarsköld m.fl., s 497
13 Raä, Halland, landskapets kyrkor, s 62-63
14 Wadsjö, Ambrosiani, s 54
15 Bucht m.fl., s 36
16 Bucht m.fl., s 14-15
17 Halland, landskapets kyrkor, s 36
18 Bucht m. fl., s 21-27
19 Bucht m. fl., s 21-29
20 Berglund, s 16-22

21 Bennet, s 6
22 Halland, landskapets kyrkor, s 41-66
23 Bucht m. fl., s 28-33
24 Kulturmiljövård 6:89, s 8
25 Bucht m.fl., s 32
26 Kulturmiljövård 6:89, s 4
27 Bucht m.fl., s 33
28 Kulturmiljövård 6:89, s 8
29 Bucht m.fl., s 34
30 Kulturmiljövård 6:89, s 4

31 Bucht m.fl., s 34
32 Klintborg Ahlklo, s 25-26
33 Kulturmiljövård 6:89, s 18-19
34 Klintborg Ahlklo, s 28-29
35 Aronson, s 28-29
36 Aronson, s 28
37 Kulturmiljövård 6:89, s 11
38 Aronson, s 27
39 Kapellkyrkogården, s 13
40 Kulturmiljövård 6:89, s 4

41 Wadsjö/Ambrosiani, s 72
42 Vård av gravstenar, s 4
43 Vård av gravstenar, s 4
44 Kulturmiljövård 6:89, s 15
45 Hammarsköld m.fl., s 371
46 Kulturmiljövård 6:89, s 43
47 Hammarsköld m.fl., s 351
48 Kulturmiljövård 6:89, s 15
49 Lundby kyrkogårdar, s 13
50 Hammarsköld m.fl., s 351-355

51 Kulturmiljövård 6:89, s 5
52 Kulturmiljövård 6:89, s 20-23
53 Hammarsköld m.fl., s 356
54 Berglund, s 16-22
55 Hammarsköld m.fl., s 497, 518
56 Kulturmiljövård 6:89, s 15-17
57 Kulturmiljövård 6:89, s 17
58 Vård av gravstenar, s 4
59 Säve och Rödbo kyrkogårdar, s 14
60 Kulturmiljövård 6:89, s 18-19

61 Kulturmiljövård 6:89, s 18-19
62 Kulturmiljövård 6:89, s 43
63 Vård av gravstenar, s 4
64 Nilsson, 1991, s 73-82
65 Nilsson, 1991, s 13-15
66 Kulturmiljöprogram för Laholms kommun, utkast, s 259-261
67 http://sv.wikipedia.org/Mästocka skjutfält, 2015-02-25
68 Mestocka kapell, info folder
69 Bygd att bevara, s 191

70 Nilsson, 1991, s 70
71 http://kulturnav.org/
72 Veinge kyrkoarkiv, OIb:1, handlingar som rör kyr kogården, 1943-1981, brev från H. Wadsjö 1944-11-27
73 LLA Veinge kyrkoarkiv, OIb:1, handlingar som rör kyrkogården, 1943-1981, skrivelse länsarkitekt Sture Langö, 1949

74 LLA Veinge kyrkoarkiv, OIb:1, handlingar som rör kyrkogården, 1943-1981, arbetsbeskrivning,
75 Veinge kyrkoarkiv, OIb:1, handlingar som rör kyr kogården, 1943-1981, handlingar 1950, 1954, 1962
76 Veinge kyrkoarkiv, OIb:1, handlingar som rör kyr kogården, 1943-1981, Beskrivning över förslag till utvidgning av kyrkogården vid Mästocka kapell, Sture Sjöström 61-01-13
77 Veinge kyrkoarkiv, OIb:1, 1943-1981
78 Veinge kyrkoarkiv, OIb:2, handlingar som rör kyr kogården, Situationsplan till miljöförbättring, Lundqvist, 1987
79 Veinge kyrkoarkiv, OIb:2, handlingar som rör kyr kogården, Situationsplan till miljöförbättring, Lundqvist, 1987
80 Veinge kyrkoarkiv, OIb:2, handlingar som rör kyr kogården, Situationsplan till miljöförbättring, Lundqvist, 1987

81 Kulturmiljö Hallands arkiv, Veinge kyrka 1946-, beslut Länsstyrelsen 2000-02-17
82 Karakterisering, kyrkoinv, ML
83 FMIS, Riksantikvarieämbetet, Veinge 118:1
84 FMIS, Riksantikvarieämbetet, Veinge 115:1
85 Nilsson, 1991, s 69
86 Mestocka kapell, folder
87 Nordiska museet, Stenhuggarminnen, s 11-15
88 Söndrum – bygd i förvandling, s 25-56. Söndrums hembygdsförening 1971-1981, s 57-61.
89 Bräkne-Hoby kyrkogård, 2002
90

91 Pål Reijer och Ann-Britt Sörensen, Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar, Stad & Land 170:2007. Movium- centrum för sta dens utemiljö SLU, Alnarp. ISBN: 978-91-576-7235-3

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Inventerat av:
Datum:
Länn:
Kommun:
Fastighet:
Stift:
Församling:
Kyrkogård:
Övrigt:

Foto/fotograf:
Originalmaterial:

HISTORIK

Anläggningsår:

Utvidgningsår:

Förändringar:

Fornlämningar/arkeologiska undersökningar:

Byggnader:

Övrigt:

KÄLLOR

Kartmaterial:
Ekonomisk karta
Äldre kartor:

Litteratur:
Andra källor:

Arkiv:

BESKRIVNING

Omgivning/läge i landskapet:

Omgärdning:

Ingångar:

Vegetation (som påverkar helheten):

Planform:

Gångsystem:

Nutida prägel/huvudkaraktär:

Byggnader:

Fornlämningar:

Konstnärlig utsmyckning:

Minneslund:
Askgravlund/askgravplatser:

Kulturhistorisk bedömning:

K v a r t e r s i n v e n t e r i n g

Inventerat av: Britt-Marie Lennartsson Foto: BML/digitalt
Datum: 2014-09-23 Originalmaterial: Kulturmiljö Halland
Kyrkogård:
Kvarter:

BESKRIVNING
Omgivning:

Omgärdning:

Ingångar:

Vegetation:

Planform:

Gångsystem: kantad av grusgångar

NUTIDA PRÄGEL:

GRAVVÅRDSTYPER:
GENOMGÅENDE MATERIAL:

BYGGNADER:

FORNLÄMNINGAR:

ÖVRIGT:

KULTURHISTORISK BEDÖMNING:

KULTURHISTORISK INVENTERING
Gravplatser

Fylles av kontaktperson

Dokumentator	Datum 20150817
Kontakten Veinge kyrkogård	
Gravplatsbeteckning (begravningsplats, kvarter, gravplats) B	
Inventerare: BML	Fotograf: BML
Brandfältsinventerare: ☐ Ja	☐ Ja ej

Beskrivning och inskription

Mål: höjd, bredd, djupleck. Materialbeskrivning, Färg, Inskription

Skador vid besiktningstillfället

Glitning, mossa, sonkingsrep, vittring, fogning, sprickor, svinnen, annat

Gravplats:

Omgärdning markeras med X och ange materialet omgärdning

- ☐ Stenram
- ☐ Staket
- ☐ Häck
- ☐ Annat

Ytmaterial markeras med X

- ☐ 1. Sand
- ☐ 2. Singel
- ☐ 3. Gräs
- ☐ 4. Stenläggning/Plattor
- ☐ 5. Annat (t. ex. blomster, urnor, stakjer):

Gravanordning:

Typ (ange antal)	Sten	Trä	Järn/smide	Annat
Stående				
Liggande				
Lutande				
Annat				
Ange art av sten/trä				

Typ av inskription markera med X

- ☐ Försänkt
- ☐ Förhöjd
- ☐ Metallbokstäver/plattor
- ☐ Annat:

Planering

Ange fristående och permanent vårdanstalt

Bilaga 1 C

Plats för foto eller liknande

Inskription

Kulturhistoriskt värde

- ☐ Mycket värdefull
- ☐ Värdefull

Markera med X samt motivera

- ☐ Bemärkt person
- ☐ Tidstypisk
- ☐ Inskription
- ☐ Unikt hantverk/ tillverkningssätt

Motivering:

Originalmaterial från inventeringen förvaras hos huvudmannen: Höks Pastorat

Kopia har tillställts länsmuseet: Kulturmiljö Halland

Bilaga 2.

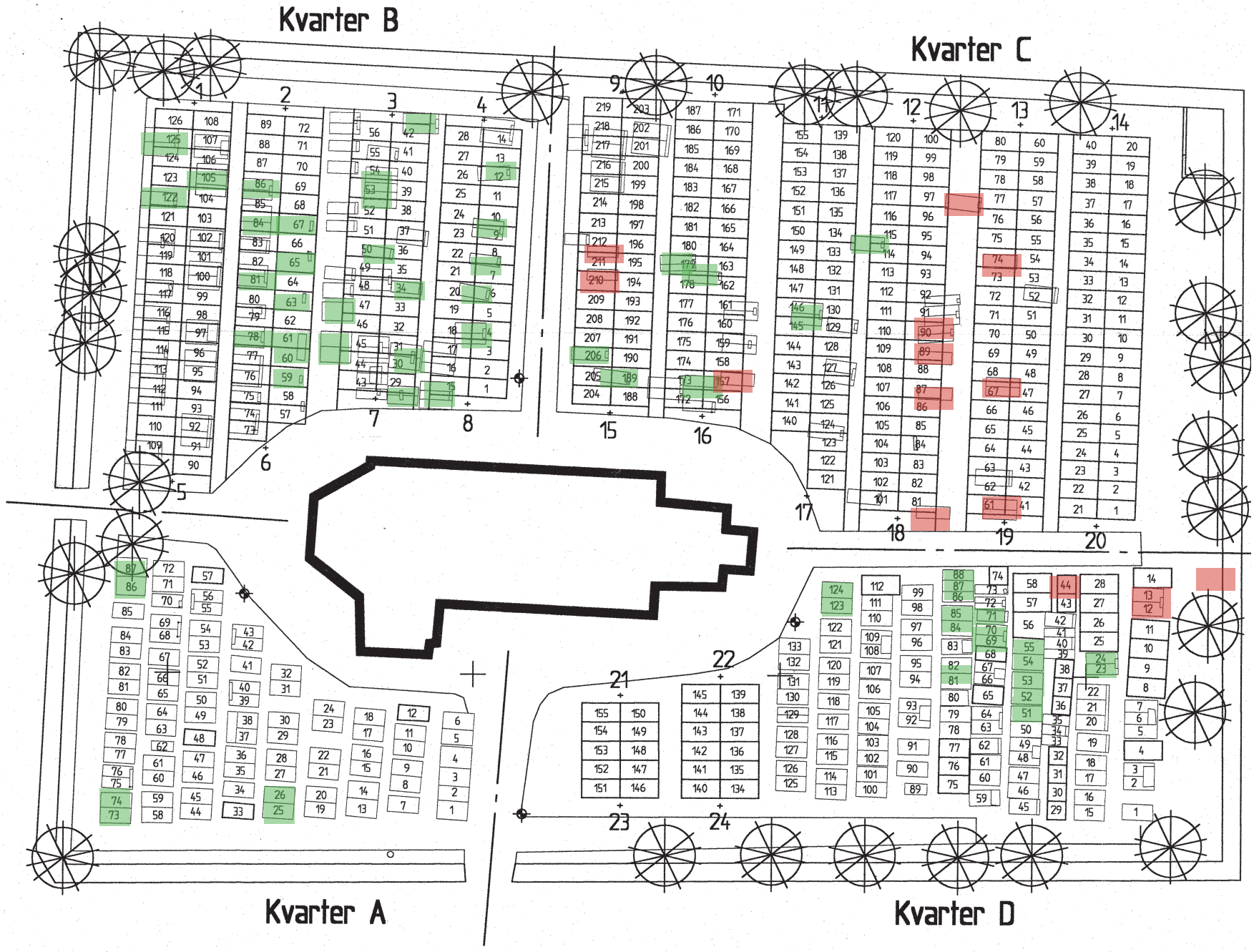

Klass 1/ mycket värdefull

Klass 2/ värdefull

Gravvårdsinventering

BILAGA 3.

Kyrkogår Mästocka Kvarter: A

gravnr	klass	stenram	annat motiv	inventerad	foto, dag	fotonr	titel	år
A 25-26	VF/kl 2	x	fin enhet, ex fr 1940-talet		2015-09-01	3691	lantbrukaren	1945
A 73-74	VF/kl 2	x	fin enhet, ex fr 1930-talet, titel		2015-09-01	3692	distriktskogvaktmästare	1931
A 87	VF/kl 2	x	unikt marmorkors, inskription, inramning	x	2015-04-16	3095-96		1937

Dessa är exempel på fina vårdar med en tillhörande stenram, i en estetisk enhet.
Alla stenramar i kvarteret bör dock bevaras.

Gravvårdsinventering

Kyrkogård: Mästocka Kvarter: B

gravnr	klass	stenram	högrest sten	annat motiv	inv. bl.	foto, dag	fotonr	titel	år
B 4, 18	VF/kl 2	-	x	miljöskapande vid gång i äldre kvarter, titel		2015-04-22	3129	Undantagsmannen	1911
B 9-10	VF/kl 2			miljöskapande vid gång i äldre kvarter		2015-09-01	3694		1908
B 6, 20	VF/kl 2	-	x	miljöskapande vid gång i äldre kvarter		2015-04-22	3130	Hustrun	1910
B 8	VF/kl 2		x	miljöskap. vid gång i äldre kvarter, korskrönt	x	2015-09-01	3714	-	1907
B 12	VF/kl 2			miljöskap. vid gång i äldre kvarter, ex på mindre vård		"	3693		1907
B 15	VF/kl 2	-	x	miljöskapande vid gång i äldre kvarter		2015-04-22	3128	Syskonen	1913
B 29	VF/kl 2	-	x	miljöskapande vid gång i äldre kvarter		"	3123		1915
B 30-31	VF/kl 2	-	x	miljöskap. i äldre kvarter,monumental, jugend	x	"	3124	hemmansägaren	1915
B 34	VF/kl 2		x	miljöskap. i äldre kvarter, monumental, art deco	x	"	3125	lantbrukaren	1913/23
B 42	VF/kl 2		x	ex på lite mindre äldre vård		"	3126		1912
B 44-45	VF/kl 2		x	miljöskapande vid gång i äldre kvarter		"	3113	lantbrukaren	1922
B 46-47	VF/kl 2	x	x	miljöskap. i äldre kvarter, stenram		"	3114	Hustrun	1920
B 50	VF/kl 2		x	miljöskap. i äldre kvarter		"	3118	lantbrukaren	1917
B 52-54	VF/kl 2	x	x	miljöskap., högsta på kyrkog., stenram, inskription	x	"	3119-3121	hemmansägaren	1916
B 55 östra	VF/kl 2		x	miljöskap. i äldre kvarter		"	3117		1915
B 57-58	VF/kl 2			miljöskapande vid gång i äldre kvarter		"	3106	hemmansägaren	1931
B 59	VF/kl 2			ex på lite mindre äldre vård		2015-09-01	3695-96		1929
B 60-61	VF/kl 2			ex på lite mindre äldre vård		2015-04-22	3107		1929
B 63	VF/kl 2		x	miljöskap. i äldre kvarter		"	3108	lantbrukaren	1922
B 65	VF/kl 2		x	miljöskap. i äldre kvarter		"	3109	hemmansägaren	1921
B 67	VF/kl 2		x	miljöskap. i äldre kvarter, titel		"	3110	smedmästaren	1921
B 78	VF/kl 2		x	miljöskap., högrest vård, dekor, ovanl form		"	3104-3105		1930
B 81	VF/kl 2		x	högrest vård, dekor, ovanl form		"	3103		1929
B 84	VF/kl 2	x		en av få stenramar, exklusiv		"	3101		1922
B 86	VF/kl 2		x	miljöskap., högrest vård, huggen baksida		"	3099-3100	lantbrukaren	1921
B 105	VF/kl 2	x		ex på låg ram med stenram i en estetisk enhet		2015-09-01	3697	lantbrukaren	1922
B 122	VF/kl 2		x	miljöskap., högrest, dekor, rest över kvinna		2015-04-22	3097	fd lärarinnan	1914
B 125	VF/kl 2		x	Högrest, dekor, korskrönt		"	3098	lantbrukaren	1912

Gravvårdsinventering

Kyrkogård: Mästocka Kvarter: C

gravnr	klass	högrest sten	annat motiv	inv. bl.	foto, dag	fotonr	titel	år
C 61	MVF/kl 1		gjutjärnskors med planteringskärl, ålder	x	2015-04-22	3184-85	åboen	1800?
C 67	MVF/kl 1		gjutjärnskors, ålder	x	"	3186	åboen	1885
C 74	MVF/kl 1		gjutjärnskors, ålder	x	"	3187	hemmansägaren	1886
C 77, 97	MVF/kl 1		ålder, hantverk, lokal, barngrav	x	"	3192- 93		1881
C 81	MVF/kl 1		gjutjärnskors, ålder	x	"	3188		1886
C 87	MVF/kl 1		gjutjärnskors, ålder	x	"	3198	hustrun	1898
C 89	MVF/kl 1		gjutjärnskors, ålder	x	"	3190		1800-t?
C 90	MVF/kl 1		ålder, hantverk, lokal, ex på mindre vård	x	"	3191	hustrun	1883
C 114-115	VF/kl 2	x	högrest smalsten, miljöskapande i älde kvarter	x	"	3200		1901
C 123-124	MVF/kl 1		ålder, hantverk, lokal, barngrav	x	"	3196-97		1894
C 145-146	VF/kl 2	x	högrest smalsten, miljöskapande i älde kvarter		2015-09-01	3698		1897
C 157	MVF/kl 1		gjutjärnskors, miljöskapande i älde kvarter		2015-09-01	3715	hustrun	1898
C 162, 163, 178, 179	VF/kl 2		ex mindre enklare vård	x	2015-04-22	3199	enkan	1900
C 172-173 västra	VF/kl 2	x	högrest smalsten, miljöskapande i älde kvarter vid gång		2015-09-01	3699	hustrun	1901
C 179	VF/kl 2		ex mindre enklare vård		"	3700		1902
C 189	VF/kl 2		ex mindre enklare vård		"	3701		1902
C 206	VF/kl 2		ålder, hantverk, lokal, barngrav	x	"	3201	flickan	1903
C 210	MVF/kl 1		gjutjärnskors, ålder	x	"	3202		1905
C 211-212	MVF/kl 1		gjutjärnskors, ålder	x	"	3202		1904

Gravvårdsinventering

Kyrkogård: Mästocka Kvarter: D

gravnr	klass	stenram	högrest sten	annat motiv	inv.bl.	foto, dag	fotonr	titel	år
D 12-13	MVF/kl 1		x	ålder, titel, miljöskapande i äldre del av kvarter		2015-04-22	3203	Gästgivaren	1896
D 23-24	VF/kl 2		x	miljöskapande i äldre del av kvarter		2015-09-01	3702	f.d. lantbrukaren	1909
D 44	MVF/kl 1			gjutjärnskors		2015-04-22	3205	hustrun	1902
D 50-51	VF/kl 2	x	x	miljöskapande i äldre del av kvarter, dekor, stenram		"	3206	lantbrukaren	1927
D 52-53	VF/kl 2	x	x	miljöskapande i äldre del av kvarter, dekor, stenram		2015-09-01	3704	lantbrukaren	1927
D 54-55	VF/kl 2	x	x	miljöskapande i äldre del av kvarter, dekor, stenram		"	3705	lantbrukaren	1924
D 69-70	VF/kl 2		x	miljöskapande i äldre del av kvarter, dekor		"	3706-3707	f.d. lantbrukaren	1923
D 71	VF/kl 2		x	miljöskapande i äldre del av kvarter, dekor		"	3708	lantbrukaren	1923
D 81-82	VF/kl 2	x		fint ex på dekorativ, påkostad låg sten med tillhörande stenram		"	3709	lantbrukaren	1931
D 84-85	VF/kl 2	x		fint ex på artdeco med tillhörande stenram		"	3710-3711		1928
D 86-88	VF/kl 2	x	x	miljöskapande, dekor, stenram		"	3712	lantbrukaren	1919
D 123-124	VF/kl 2	x		fint ex på låg stenmed tillhörande stenram		"	3713	lantbrukaren	1943
D vid mure	MVF/kl 1			ålderdomlig, en av de äldsta på kyrkogården, titel		2015-04-22	3204	Smeden	1880

Alla stenramar i den östra delen bör bevaras.

KULTURMILJÖ HALLAND

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035-19 26 00
Fax: 035-19 26 26 | E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se